

Univerzita Palackého v Olomouci

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Diplomová práce

**POJETÍ VÝUKY TÉMATU SVĚTOVÁ NÁBOŽENSTVÍ
V ZEMĚPÍSE, DĚJEPÍSE A OBČANSKÉ VÝCHOVĚ
A NÁVRH INTEGROVANÉ UČEBNICE PRO VÝUKU
TÉMATU**

Vypracovala: Bc. Ludmila Bartlová

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Olomouc 2024

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Bc. Ludmila Bartlová (R220550)

Studijní program: Učitelství geografie pro střední školy (maior) / Historické vědy (minor)

Název práce: Pojetí výuky tématu světová náboženství v zeměpise, dějepise a občanské výchově a návrh integrované učebnice pro výuku tématu

Title of thesis: The concept of teaching the topic of world religions in geography, history and civic education and the proposal of an integrated textbook for teaching the topic

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Rozsah práce: 85 stran, 1 volná příloha (rozsah 60 stran)

Abstrakt: Diplomová práce se věnuje tématu světových náboženství, konkrétně jeho výuce na základních školách. V českém školství je náboženství probíráno v zeměpise, dějepise a občanské výchově. Cílem práce je toto rozdělené vyučování spojit a vytvořit návrh integrované učebnice na téma světových náboženství. Práce je rozdělena na praktickou a teoretickou část. V teoretické části jsou vymezeny parametry učebnice, jak by měl text učebnice vypadat. Je do hloubky rozebráno, jak by měla být problematika náboženství podle rámcového vzdělávacího programu vyučována. Součástí teoretické části je také vymezení a vysvětlení pojmu integrovaná výuka apod. Za teoretickým ukotvením práce následuje analýza vybraných ucelených řad učebnic z předmětů zeměpis, dějepis a občanská výchova. Praktickou část tvoří samotný návrh integrované učebnice.

Klíčová slova: výuka náboženství, učebnice, text učebnice, integrovaná výuka, integrované kurikulum, analýza učebnic, světová náboženství, judaismus, křesťanství, islám, hinduismus, buddhismus

Abstract: The thesis deals with the topic of world religions, specifically the teaching of this topic in primary schools. In Czech education, religion is discussed in geography, history and civic education. The aim of the thesis is to combine these divided curricula and to create a proposal for an integrated textbook on the topic of world religions. The work is divided into theoretical and practical parts. The theoretical part defines the parameters of the textbook and how the textbook should look like. It is discussed in detail how religion should be taught according to the framework curriculum in primary schools.

The theoretical part also includes a definition and explanation of the concept of integrated teaching, etc. The theoretical anchoring of the thesis is followed by an analysis of selected integrated textbook series in the subjects of geography, history and civic education. The practical part consists of the actual design of an integrated textbook.

Keywords: teaching religion, textbook, textbook text, integrated teaching, integrated curriculum, textbook analysis, world religions, Judaism, Christianity, Islam, Hinduism, Buddhism

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila literaturu a zdroje uvedené v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne 15. 4. 2024

Ludmila Bartlová

Poděkování:

Děkuji vedoucímu diplomové práce RNDr. Miloši Fňukalovi, Ph.D. za trpělivost, a především vstřícnost při vedení práce, za velmi podnětné připomínky a cenné rady při konzultacích, které byly vždy přínosem.

Děkuji také své rodině a blízkým za podporu při psaní diplomové práce i celém mém studiu.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přirodovědecká fakulta

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Ludmila BARTLOVÁ**
Osobní číslo: **R220550**
Studijní program: **N0114A330001 Učitelství geografie pro střední školy**
Téma práce: **Pojetí výuky tématu světová náboženství v zeměpise, dějepise a občanské výchově a návrh integrované učebnice pro výuku tématu**
Zadávající katedra: **Katedra geografie**

Zásady pro vypracování

Cílem diplomové práce bude porovnání pojetí výuky tématu světová náboženství v současných českých učebnicích zeměpisu, dějepisu a občanské výchovy / společenských věd s doložkou MŠMT, analýza příslušných kurikulárních dokumentů a zejména návrh integrované učebnice pro výuku tohoto tématu pro základní školu a nižší ročníky 8letých gymnázií.

Rozsah pracovní zprávy: **20 000 – 24 000 slov**
Rozsah grafických prací: **Podle potřeb zadání**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

Práce využije:

1. soubor dostupných učebnic pro základní a střední školy
2. pracovní sešity ze zeměpisu, dějepisu a občanské výchovy / společenských věd
3. učebnice didaktiky geografie a didaktiky a soubor odborných článků o tvorbě učebních pomůcek
4. dostupné zdroje obrazových materiálů, videí a textů na internetu.

Bibliografie doporučené literatury bude upřesněna v rámci předmětu Seminář k diplomové práci z geografie 1

Vedoucí diplomové práce: **RNDr. Miloš Fřůkal, Ph.D.**
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 31. ledna 2023
Termín odevzdání diplomové práce: 10. dubna 2024

L.S.

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Klapka, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 31. ledna 2023

Obsah

1. Úvod	10
2. Cíle práce	12
3. Učebnice	13
3.1 Vymezení pojmu.....	13
3.2 Klasifikace materiálních didaktických prostředků	14
3.2 Postavení učebnice v edukačním procesu a význam jejího používání ve výuce.	15
3.3 Základní funkce učebnice	17
4. Text učebnice.....	19
4.1 Pravidla a doporučení k tvorbě textu učebnice.....	19
5. Vymezení tématu v RVP ZV	22
5.1 RVP ZV – zeměpis	22
5.2 RVP ZV – výchova k občanství	23
5.3 RVP ZV – dějepis.....	23
6. Volitelný předmět náboženství a důvody, proč vyučovat náboženství ve školách	24
6.1 Náboženská gramotnost.....	24
6.2 Proč by měla být výuka náboženství součástí výukových programů škol?.....	25
7. Integrovaná výuka.....	27
7.1 Integrované kurikulum.....	27
7.2 Integrovaná výuka.....	29
7.2.1 Problematika zavádění integrované výuky do českých škol	29
8. Analýza vybraných učebnic.....	31
8.1 Zhodnocení jednotlivých řad učebnic.....	53
8.1.1 Vydavatelství Taktik – zeměpis.....	53
8.1.2 Nakladatelství Fraus – zeměpis	54
8.1.3 Nakladatelství NOVÁ ŠKOLA, s. r. o. – zeměpis	54
8.1.4 Nakladatelství Taktik – občanská výchova	55
8.1.5 Nakladatelství Fraus – Občanská výchova	56
8.1.6 Nakladatelství Nová škola, s. r. o. – občanská výchova.....	57
8.1.7 Vydavatelství Taktik – dějepis	58
8.1.8 Nakladatelství Fraus – dějepis	59
8.1.9 Nová škola, s. r. o. – dějepis	61
8.2 Celkové zhodnocení.....	62
9. Postup tvorby a zpracování návrhu učebnice	65
10. Zhodnocení učebnice experty	68
10.1 Expertní analýza navrhované učebnice.....	68

11. Závěr	72
12. Summary	73
13. Seznam literatury a zdrojů	74
13. 1 Seznam literatury	74
13. 2 Seznam obrázků v učebnici	78
13. 3 Seznam zdrojů QR kódů v učebnici	84
13. 4 Seznam ostatních zdrojů použitých v učebnici.....	85

1. Úvod

Náboženství, resp. náboženské představy zřejmě provází lidstvo od nepaměti. Individuální prožitky víry, vztah k Bohu i samotné chápání pojmu „náboženství“ je obtížně uchopitelné. Rozličným způsobem jej bude vnímat věřící člověk, jinak ateista a podstatné rozdíly budou i mezi věřícími lidmi, kteří vyznávají jiná náboženství – jiné budou u buddhisty, u hinduisty nebo u křesťana.

Diplomová práce tematicky navazuje na mou bakalářskou práci, která se rovněž zabývala náboženstvím. Jejím cílem bylo vytvoření souboru pěti pracovních listů pro výuku tématu světová náboženství, které budou využitelné ve výuce zeměpisu a občanské výchovy. Tato práce na ni do jisté míry navazuje a rozvíjí ji, ale výsledek práce a její ambice jsou velmi odlišné.

Proč se vlastně náboženstvím tolik zaobírám? Myslím, že je to především proto, že jde o velmi fascinující téma. Ovlivňuje každého z nás, i když si to častokrát ani neuvědomujeme. Například u nás v České republice máme volno ve dny, kdy se slaví nejdůležitější křesťanské svátky. Dalším příkladem může být, že často i pro nevěřící je neděle dnem klidu, odpočinku a času pro rodinu. Vidíme, že náboženství do jisté míry určuje chod roku. Z toho důvodu mi přijde důležité se tématu věnovat, chápat základní principy a souvislosti.

Náboženství je také spojujícím prvkem různých lidí, kteří nemusí mít společného nic jiného než víru. Bohužel může být i prvkem rozdělujícím, rozdílnost ve vyznání je totiž i v dnešní době příčinou válečných konfliktů, občanských nepokojů a sporů mezi lidmi. Proč tomu tak je? Osobně si myslím, že příčinou je nedostatečné poznání „těch ostatních“. Stává se, že vyznavači jednoho náboženství nechápou principy a postoje lidí s jiným vyznáním, a tím vznikají prvotní spory (u válečných konfliktů jsou příčiny mnohem složitější). Je tedy důležité chápat základní principy světově nejvíce rozšířených náboženství, rozumět tomu, jak asi svou víru věřící prožívají, co je pro ně důležité, podle jakých pravidel se řídí atd. V ideálním případě by si žáci měli po probrání tématu náboženství odnést ucelený obraz o jednotlivých z nich a uvědomovat si spíše, co je spojuje a nikoli rozděluje.

Tím se dostáváme k didaktickému rozměru práce. Pro mě jakožto budoucí učitelku je důležité vědět, jak bych chtěla žáky učit a co jim chci předat. Proto jsem se rozhodla vytvořit integrovanou učebnici na téma světových náboženství, která podá žákům ucelený

pohled. Bude obsahovat informace, jež by se jinak dozvěděli roztroušeně v zeměpise, dějepise a občanské výchově a dost možná by si je často ani nespojili. Učebnice by podle mého názoru měla žákům dát také pocit, že náboženství není jen něco „nudného“. Že to neznamená, že se věřící chodí někam modlit, ale je to jedna z hybných sil, které formovaly národy a dodnes hraje ve světě významnou roli.

2. Cíle práce

Hlavním cílem práce je vytvoření integrované učebnice na téma světová náboženství, která by byla využitelná v zeměpise, dějepise i občanské výchově na základní škole případně víceletých gymnáziích. V těchto třech předmětech se téma náboženství v českém školství tradičně vyučuje. Výběr tématu a cíle práce se odvíjel od mé bakalářské práce, kde jsem tvořila pracovní listy na toto téma. Zpracovávat didaktické materiály mě bavilo a zároveň jsem si po analýze učebnic zeměpisu a občanské výchovy uvědomila, že by nebylo vůbec špatné vytvořit učebnici mezipředmětovou, která by shrnula toto téma a stačilo by jej probírat jen jednou a pořádně, ne ve třech předmětech a vždy jen okrajově. K tomu, abych učebnici mohla začít tvořit, bylo nutné k analýze učebnic zeměpisu a občanské výchovy přidat analýzu učebnic dějepisu.

Práce bude mít dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části bude vymezen pojem učebnice, k jakým didaktickým pomůckám učebnice patří, její postavení v edukačním procesu a jaké má učebnice funkce. Poté bude následovat kapitola věnující se textu učebnice – jaké parametry by měl text splňovat, na co si při tvorbě učebnice dát pozor, čeho se vyvarovat apod. V této části práce bude také detailně rozebráno ukotvení výuky náboženství na českých základních školách podle RVP ZV (= rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání). Následovat bude kapitola o výuce náboženství mimo povinné předměty. Zde bude také přiblíženo, proč je podstatné se tématu náboženství ve školství věnovat. Konec teoretické části ukončí kapitola, v níž bude přiblížena a vysvětlena integrovaná výuka.

Praktická část bude uvedena analýzou vybraných ucelených řad učebnic, kde budou detailně zkoumány učebnice tří nakladatelství a následně zhodnoceny. Tato analýza bude podstatná pro samotnou tvorbu učebnice – pomůže ve zorientování se v tématu, a především bude názornou ukázkou toho, jak se náboženství v zeměpise, dějepise a občanské výchově vyučuje. Nejdůležitějším z praktické části je samotný návrh integrované učebnice, který bude tvořit přílohu diplomové práce. Tento návrh bude následně evaluován šesti odborníky z praxe, kteří odpověďmi na položené otázky zhodnotí, zda učebnice splňuje požadované parametry.

3. Učebnice

3.1 Vymezení pojmu

Pokud nahlédneme do pedagogické literatury, nalezneme mnoho definic a snah o nejuvýstižnější vymezení pojmu učebnice. Definice se mohou více či méně shodovat. Velmi záleží na tom, co všechno chce daný autor do definice zahrnout a jak moc komplexní definici chce vytvořit. Tento postoj je vidět i v následujících ukázkách formulací pojmu:

Nejjednodušší definicí učebnice by mohlo být vymezení pojmu od Roberta Čapka: *„Učebnice je knižní publikace primárně určená ke vzdělávání. Jde o různými způsoby didaktizované texty, cvičení, úkoly, otázky apod. s účelovou výtvarnou složkou.“* (Čapek, 2015, str. 134)

„Učebnice: Prostředek vyučování a učení v knižní formě, ve které jsou určitá odborná témata a okruhy daného předmětu metodicky uspořádány a didakticky ztvárněny tak, že umožňuje učení...“ (Meyers Kleines Lexikon – Pädagogik, 1998, str. 259, citováno z Průcha, 1998)

„Školní učebnice je nejdůležitější učební pomůckou pro žáky i učitele. Poskytuje základní zdroj informací ve výuce jednotlivých předmětů. Napomáhá usměrnit vyučovací proces.“ (Tolmáčiová, 2000, str. 76)

„Učebnice. Druh knižní publikace uzpůsobený k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice. Ta funguje 1. jako prvek kurikula, tj. prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělání; 2. jako didaktický prostředek, tj. informačním zdrojem pro žáky a učitele, řídí a stimuluje učení žáků.“ (Pedagogický slovník, 2013, str. 323)

Z vybraných definic vyplývá, že učebnice je považována za podstatný prvek vyučovacího procesu a vhodný didaktický prostředek. Učebnice má pomáhat usměrňovat vyučovací proces, může řídit žákovo učení a být informačním zdrojem nejen pro žáky, ale i pro učitele.

3. 2 Klasifikace materiálních didaktických prostředků

Didaktické prostředky se dělí na nemateriální a materiální. Nemateriálními prostředky mohou být: výuková metoda, forma výuky, učebnice však patří mezi prostředky materiální, proto se teď budeme zabývat touto skupinou. V příložené tabulce vidíme rozdělení materiálních prostředků, kdy učebnice patří mezi textové pomůcky. Do této skupiny dále řadíme různé pracovní materiály (pracovní sešity a listy, sbírky úloh, cvičebnice...) a také doplňkovou a pomocnou literaturu (např. odborné časopisy). (Kalhous, Obst a kol., 2009, str. 338)

Tab. 1 Klasifikace materiálních didaktických prostředků podle J. Machala (1993)

<p><u>I. Učební pomůcky:</u></p> <p>1. Originální předměty a reálné skutečnosti:</p> <ul style="list-style-type: none">a) přírodniny – minerály, vycpaniny apod.b) výtvořky a výrobky – vzorky výrobků, přístroje, umělecká díla apod.c) jevy a děje – chemické, fyzikální apod. <p>2. Zobrazení a znázornění předmětů a skutečností:</p> <ul style="list-style-type: none">a) modely – statické, funkční aj.b) zobrazení – fotografie, mapy, školní obrazy...c) zvukové záznamy <p>3. Textové pomůcky:</p> <ul style="list-style-type: none">a) učebniceb) pracovní materiály – pracovní sešity (pracovní listy), sbírky úloh ...c) doplňková a pomocná literatura – časopisy, encyklopedie <p>4. Pořady a programy prezentované digitální technikou:</p> <ul style="list-style-type: none">a) pořadyb) programy <p>5. Speciální pomůcky:</p> <p>Např. pomůcky pro tělesnou výchovu.</p>
<p><u>II. Technické výukové prostředky:</u></p> <p>1. Auditivní technika</p> <p>2. Vizuální technika</p> <p>3. Audiovizuální technika</p> <p>4. Technika řídicí a hodnotící</p>
<p><u>III. Organizační a reprografická technika:</u></p>

<ul style="list-style-type: none"> • fotolaboratoře; počítače; tiskárny apod.
<p><u>IV. Výukové prostory a jejich vybavení:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • učebny se standartním vybavením; odborné učebny; laboratoře aj.
<p><u>V. Vybavení učitele a žáka:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • psací potřeby; rýsovací a kreslicí potřeby, pracovní oděv aj.

(Zdroj: Kalhous, Obst a kol., 2002, str. 338–339)

3. 2 Postavení učebnice v edukačním procesu a význam jejího používání ve výuce

Učebnice je pomůckou v edukačním procesu pro žáky i pro učitele. Často je to právě učebnice, která určuje základní obsahovou náplň vyučování. Učitele z ní mohou čerpat vhodný obsah do jednotlivých hodin. (Mísařová, Hercik, 2013) Učebnice je často primárním zdrojem především pro začínající učitele, kterým může velmi dobře pomoci v koncipování jednotlivých hodin, hlavně po obsahové stránce. (Janoušková, 2008)

Je zřejmé, že o způsobu používání učebnice ve výukovém procesu rozhoduje učitel. Ten by měl její zařazení promýšlet především v závislosti na cílech daného vyučovacího předmětu, charakteru předmětu a také charakteru vybrané učebnice. Dále zohledňuje cíle, které si klade ve výukovém procesu všeobecně, jaké dovednosti chce u žáků rozvíjet atd. (Kalhous, Obst a kol. 2009)

Ve vztahu k žákům má učebnice nejen informační funkci, ale díky textům, které obsahuje, může rozvíjet jejich čtenářskou gramotnost, a především schopnost učit se z textu. Jan Průcha (2013) pomocí schématu vysvětluje, jak na sebe při učení z textu vzájemně působí charakteristiky textu a charakteristiky učícího se subjektu.

Tab. 2 Schématické zobrazení interakčního pojetí učení z textu

TEXT	SUBJEKT
1) poznatková (obsahová) struktura	↔ 1) kognitivní kompetence
2) jazyková struktura.	↔ 2) jazyková kompetence
3) stimulační charakteristiky	↔ 3) zájmy a motivace
4) komunikační charakteristiky	↔ 4) komunikační podmínky

(Zdroj: Průcha, 2013, str. 281)

K tomu, aby toto učení z textu fungovalo, je potřeba, aby autor učebnice při tvorbě myslel na to, pro jakou třídu (jak staré žáky) je určena. Například když vezmeme v potaz stimulační charakteristiku, do níž můžeme řadit kupříkladu úkoly v učebnici, je nutné, aby úkoly byly jen tak složité, jak to žák v daném věku dokáže zvládnout. Pokud budou

příliš těžké, je pro žáka nemožné je splnit a poté v něm úkol nemůže stimulovat zájem a motivaci k řešení a efekt může být opačný.

Učebnice pro žáky může dále sloužit k upevnování si nabytých informací. Vhodně položené otázky a úkoly jsou dobrým způsobem k upevnění si a opakování učiva či k samostatné práci. (Mísařová, Hercik, 2013) V neposlední řadě se žáci pomocí učebnice učí pracovat s knihou jako s informačním pramenem. (Kalhoust, Obst a kol., 2009, str. 143)

Velmi často je ve školním prostředí vidět negativní postoj k učebnicím zejména z toho důvodu, že mohou napomáhat k pasivitě učitelů při přípravě hodiny. (Mísařová, Hercik, 2013) Učebnice však může být naopak i podnětem k tomu, aby učitel její obsah tvořivě využil k samostatné práci či skupinové práci žáků. Zde velmi záleží na postoji samotného učitele. (Janoušková, 2008) Pokud učitel dokáže správně využít potenciál učebnice, hlavně textu v ní, který je stále dominantním prvkem, tak například při samostatné práci žáka s textem dokáže velmi dobře podporovat jeho rozvoj v osvojení si nezbytných dovedností při práci s textem. Těmito dovednostmi jsou kritické zpracování a srovnávání informací, selektování informací a samozřejmě vyhledávání a hodnocení hlavních myšlenek textu. (Janoušková, 2008). Práce s textem je v dnešním školství velmi probíraným tématem, především v návaznosti na rozvoj čtenářské gramotnosti a naučení žáků přistupovat kriticky k hodnocení textu. Pakliže se žáci naučí správně pracovat s textem a dokáží jej kriticky zhodnotit, ověřit si zdroje, měli by být poté schopní takto přistupovat i k textům, které naleznou kupříkladu na internetu. Velmi často však práce s textem probíhá pomocí textů právě z internetu, vyučující dlouze hledá vhodný článek. Právě v tomto je možná největší výzva pro budoucí tvůrce učebnic. Texty v nich uveřejněné by měly být natolik poutavé, zajímavé a výstižné, aby vyučující sáhl raději po textu z učebnice než po článku z internetu. Tím učebnice opět nabydou na větším významu a stanou se součástí edukačního procesu ve více předmětech.

Význam využívání všech materiálních didaktických prostředků vyplývá převážně ze skutečnosti, že člověk získává 80 % informací zrakem, 12 % informací sluchem, 5 % hmatem a informace získávané ostatními smysly tvoří pouze 3 %. Tato skutečnost ovšem není mnohdy v klasických školách respektována. Zapojení jednotlivých smyslů je následující: zrakem získáváno pouhých 12 % informací, 80 % informací získáváno sluchem, 5 % hmatem a 3 % ostatními smysly. (Kalhoust, Obst a kol., 2002, str. 337–338). Z tohoto srovnání velmi znatelně vyplývá, že materiální didaktické prostředky jsou ve výukovém procesu velmi důležité a je potřeba s nimi více pracovat a využívat je ke

zefektivnění výuky. Pokud tento fakt vztáhneme na učebnice, jednou z možností je právě ta, že texty, které budou využívány k práci ve výuce, budou přejímány právě z učebnic.

3.3 Základní funkce učebnice

Na funkce učebnice můžeme nahlížet z různých pohledů. Jak vyplývá z předchozího textu, učebnice je didaktický prostředek, který slouží převážně učiteli a žákovi. Proto se jako první můžeme podívat na to, jaké funkce má plnit právě ve vztahu k jednotlivým subjektům (Průcha, 1998, str. 19):

Funkce učebnic pro žáky: učebnice jsou pramenem, z nichž se žáci učí, tj. osvojují si nejen určité poznatky, ale i jiné složky vzdělání (dovednosti, hodnoty, normy, postoje aj.)

Funkce učebnic pro učitele: učebnice jsou pramenem, s jehož využitím učitelé plánují obsah učiva, ale i přímou prezentaci tohoto obsahu ve výuce, hodnocení vzdělávacích výsledků žáků aj.

Podobně jako u definice, tak také u funkcí učebnice velmi záleží na autorovi. Kalhous, Obst a kol. (2009, str. 143) ve své knize *Školní didaktika* dělí funkce učebnice do dvou skupin, a to z hlediska struktur cílů procesu výuky. Jsou jimi funkce **didaktické** a **organizační**. Tyto skupiny mají své dílčí funkce: didaktické jsou děleny na informativní, formativní a metodologické; organizační na plánovací, motivační, řídicí proces výuky, kontrolní a sebekontrolní.

Průcha (2013, str. 277-278) vymezuje tři základní funkce: prezentace učiva, řízení učení a vyučování, funkce organizační (orientační):

1. **Prezentace učiva** – představuje učebnici jako soubor informací, které mají být prezentovány (předkládány) uživatelům (především žákům) a to v různých formách – verbální, obrazové, kombinované;
2. **Řízení učení a vyučování** – učebnice je zároveň didaktickým prostředkem, který řídí žákovo učení např. pomocí úkolů, otázek, řídí ovšem i vyučování učitele (např. tím, že obsahuje doporučené množství učiva vhodné pro určitou časovou jednotku výuky);
3. **Funkce organizační (orientační)** – učebnice je zpravidla uzpůsobena tak, že obsahuje informace o způsobech svého využívání (obsah, pokyny, rejstříky...).

Jednu z nejpodrobnějších klasifikací učebnic vypracoval již v roce 1983 ruský odborník D. D. Zujev; má 8 funkcí:

Tab. 3 Taxonomie funkcí učebnice dle D. D. Zujeva

Funkce učebnice – taxonomie D. D. Zujeva	
<u>Informační:</u>	Spočívá v tom, že učebnice vymezuje obsah vzdělávání v určitém předmětu či oboru vzdělávání, a to i pokud se jedná o rozsah a dávkování informací určených k osvojování pro žáky.
<u>Transformační:</u>	Je dána tím, že učebnice poskytuje přepracování (didaktickou transformaci) odborných informací z určitého vědního oboru či z určité technické či jiné oblasti tak, aby tyto transformované informace byly přístupné žákům.
<u>Systemizační:</u>	Učebnice rozčleňuje učivo podle určitého systému do jednotlivých ročníků či stupňů a vymezuje také posloupnost jednotlivých částí učiva.
<u>Zpevňovací a kontrolní:</u>	Učebnice umožňuje žákům pod vedením učitele osvojovat si určité poznatky a dovednosti, procvičovat je (upevňovat) a eventuálně i kontrolovat (pomocí úkolů aj.) jejich osvojení.
<u>Sebevzdělávací:</u>	Učebnice stimuluje žáky k samostatné práci s učebnicí a vytváří u nich učební motivaci a potřeby poznávání.
<u>Integrační:</u>	Učebnice poskytuje základ pro chápání a integrování těch informací, které žáci získávají z různých pramenů.
<u>Koordinační:</u>	Učebnice zajišťuje koordinaci při využívání dalších didaktických prostředků, které na ni navazují.
<u>Rozvojově výchovná:</u>	Učebnice přispívá k vytváření různých rysů „harmonicky rozvinuté osobnosti“ žáků (tj. např. k formování estetického vkusu aj.)

(Zdroj: Průcha, 1998, str. 19–20)

4. Text učebnice

Textová část učebnice je tou nejpodstatnější částí ze všech. Právě převážně text v určuje, co v dané hodině se žáky probírat. Proto je asi nejdůležitější se při tvoření učebnice zaměřit právě na text. Obsahová forma, ale i jazykové prostředky a obraty použité v učebnici budou zásadně ovlivňovat to, zda učebnice bude atraktivní, a to jak pro žáky, tak pro učitele. Někteří autoři mají tendence z učebnic tvořit encyklopedii čili dát do textu co nejvíce informací, jiní naopak potlačují kvalitu textu na úkor toho, že učebnice bude vizuálně atraktivní. Velmi častým a dost možná nejzásadnějším problémem u textu učebnic je to, že autor nerespektuje, pro koho učebnici píše. Pak se stává, že v učebnici pro ZŠ se objevují termíny, se kterými by měly problémy i studenti gymnázií. Všechny tyto aspekty snižují a znehodnocují funkčnost učebnic. Pokud text není pro žáky dostatečně atraktivní a především, pokud mu nerozumí, je logické, že se z takové učebnice nebudou chtít učit. (Průcha, 1998)

4. 1 Pravidla a doporučení k tvorbě textu učebnice

V tuzemské odborné literatuře není mnoho publikací, které by se podrobněji věnovaly tvorbě a psaní učebnic, jejich zásadám apod. Proto následující text bude vycházet z příručky Jana Průchy (1998) *Učebnice: Teorie a analýza edukačního média*. Pravidla popsaná dále nebudou stejně obsáhlá jako ta v příručce, ale budou zde představeny zásadní body, jichž by se budoucí autor učebnice měl držet.

I. OBECNÁ PRAVIDLA PRO ZTVÁRNĚNÍ TEXTU:

1. Při psaní tohoto typu textu je vždy **nejdůležitější mít na zřeteli budoucí čtenáře textu**, v tomto případě žáky/studenty. Text přizpůsobit tak, aby reflektoval jejich specifické poznávací schopnosti a limity pro chápání a zpracování odborných textů.
2. Autor by měl znát jazykové a komunikační charakteristiky žákovské populace. Jestliže je neznáme, je vhodné vyzpůsobit tyto charakteristiky buď ve vyučování nebo při rozhovoru s žáky či zkušenými učiteli.
3. Přečíst si některé populárně naučné knihy pro mládež, a tím získat vhled do způsobu prezentace verbálních textů pro tyto čtenáře. Tento krok může zároveň obohatit uvažování o ztvárnění textu.

4. **Nevytvářet z učebnice „vědu v kostce“**, nedělat z ní encyklopedii. Toto je velmi častá chyba. Proto je velmi důležité zvažovat, co je opravdu vhodné a podstatné do učebního textu zařadit.
5. **Myslet i na učitele.** Představit si reálné podmínky jejich práce, a to jak z hlediska časové dotace daného předmětu, tak také např. vybavení škol pomůckami, které by při práci s učebnicí potřebovali.

II. PRAVIDLA PRO JAZYKOVÉ ZTVÁRNĚNÍ TEXTU UČEBNICE:

A) Při výběru slov:

1. při výběru slov je zásadní slova promýšlet z hlediska **konkrétnosti x abstraktnosti** – čím více abstraktních slov či výroků, tím je text méně srozumitelný.
2. výše uvedené platí též pro **odbornou (vědeckou) terminologii**.
3. pakliže je však nutné použít odbornou terminologii, zpravidla proto, aby nebyl pozměněn pravý význam (ne vše lze totiž vhodně nahradit „laicky“), je žádoucí tyto **termíny vysvětlit z toho důvodu, aby žáci chápali jejich význam**. Vhodné je použít příklad, fotografii či grafické znázornění – tyto způsoby jsou vhodnější než např. využití definice.
4. do učebnice je žádoucí zařadit **rejstřík**, jenž poslouží žákům i učitelům k lepší orientaci v textu. Rejstřík může posloužit jako reflexe i samotnému autorovi, po jehož pročtení se může znovu zamyslet nad tím, zda všechny termíny jsou vhodné či nutné pro danou učebnici, která představuje základní učivo.

B) Na úrovni vět:

Nejpodstatnější je uvažovat nad samotnou délkou vět. Obecně platí – čím více slov ve větě, tím je složitější její pochopení. Dlouhá a složitá souvětí mohou mít za následek nedostatečné pochopení textu. Doporučuje se po napsání textu jej diagnostikovat – náhodně si vybrat texty na různých stranách a spočítat, kolik slov obsahují. Běžně se doporučuje, že v učebnicích pro **základní školy by průměrná délka vět neměla překračovat 15 slov**.

Vhodné je **text učebnice dialogizovat**. Nepoužívat pouze strohý, věcný, výkladový postup, ale vtáhnout do textu více i čtenáře. Docílit toho můžete tím, že upustíte od anonymity, své čtenáře budete oslovovat; klást jim otázky a vybídnutí; používat

expresivní (citově zabarvených) výrazů aj. Dosáhnete tím toho, že čtenář bude mít pocit, že s ním hovoříte.

C) Při celkové výstavbě textu:

1. **zvýrazňujte co nejvíce vztahy mezi informačními jádry v textu, hlavně návaznost mezi větami.** Opět se zde musí odrážet to, pro koho je učebnice určena. Na důležité informace z textu odkazujte v dalších větách, opakování podstatných slov apod.
2. **text je důležité co nejvíce strukturovat a členit** – spíše kratší odstavce, vhodné jsou nadpisy i pro menší úseky učiva apod.
3. **ke strukturování textu využívejte i různé polygrafické prostředky** – různá velikost a styl písma, symboly, piktogramy, rámečky apod. Důležitá je provázanost textové a grafické stránky učebnice.
4. **pokuste se do učebnice začlenit špetku humoru.** V tomto bodě už záleží na samotné kreativitě autora. Tento bod však může hrát podstatnou roli při zájmu žáka o učebnici.

III. AUTODIAGNOSTIKA VYTVOŘENÉHO TEXTU

(Průcha, 1998, str. 122–127)

5. Vymezení tématu v RVP ZV

Při tvorbě učebnice je potřeba znát i rámec RVP (= rámcového vzdělávacího programu) pro dané téma. Učebnice, která je výsledkem této práce, je integrovaná, takže by měla být využitelná v předmětech zeměpis, dějepis a občanská výchova, z tohoto důvodu je potřeba vědět, jak k výuce náboženství RVP v jednotlivých předmětech přistupuje.

RVP má pro základní školy devět vzdělávacích oblastí. Předměty našeho zájmu spadají do oblastí Člověk a společnost (Dějepis a Výchova k občanství) a Člověk a příroda (zeměpis). Každý předmět má vymezený rámec učiva, který je doporučený. Samotná výuka a zařazení učiva je vázaná až ŠVP (= školním vzdělávacím programem) dané školy, které si škola sama zpracovává. Školní vzdělávací program vždy vychází z rámcového vzdělávacího programu.

V následujících odstavcích jsou podrobněji rozebrány tematické celky, očekávané výstupy a učivo, které zahrnují vyučování tématu světových náboženství. Podle RVP ZV se náboženství nejvíce věnuje dějepis, a to především křesťanství.

5. 1 RVP ZV – zeměpis

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru je rozdělen do sedmi tematických celků. Téma náboženství je v zeměpise zařazeno pod celek učiva Regiony světa. Konkrétně je doporučeno náboženství s žáky probírat v průběhu učiva: **světadíly, oceány, makroregiony světa** – určující a porovnávací kritéria; jejich přiměřená charakteristika z hlediska přírodních a socioekonomických poměrů s důrazem na vazby a souvislosti (přírodní oblasti, podnebné oblasti, sídelní oblasti, jazykové oblasti, *náboženské oblasti*, kulturní oblasti). Očekávaným výstupem, pod nějž řadíme i náboženství, je: ***Z-9-3-02 porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států.*** (RVP ZV, str. 77)

Dále by bylo možné téma náboženství zařadit k učivu: **obyvatelstvo světa** – základní kvantitativní a kvalitativní geografické, demografické, hospodářské a **kulturní charakteristiky**. (RVP ZV, str. 78)

5. 2 RVP ZV – výchova k občanství

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru je rozdělen do pěti učebních celků. Téma náboženství by se dalo zařadit do celku učiva Člověk ve společnosti. Konkrétněji při probírání učiva: **kulturní život** – rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice; kulturní instituce; masová kultura, prostředky komunikace. (RVP ZV, str. 59)

Žádný očekávaný výstup však výuka o náboženstvích (resp. religionistika) v tomto předmětu nenaplnuje, což je poměrně překvapivé. Z RVP ZV ani nevyplývá, že by se náboženství v předmětu výchova k občanství mělo vyučovat.

5. 3 RVP ZV – dějepis

Vzdělávací obsah oboru se skládá z osmi částí. V dějepise se má podle RVP ZV téma náboženství probírat nejvíce ze všech předmětů, především však křesťanství. Prvním celkem, kde se žák seznámí se vznikem křesťanství, je Nejstarší civilizace; Kořeny evropské kultury, kdy má být naplněn očekávaný výstup: ***D-9-3-03 demonstruje na konkrétních příkladech přínos antické kultury a zrod křesťanství.*** V rámci učiva je to nejspíše řazeno do: střední Evropa a její styky s antickým Středomořím.

Druhým učebním celkem je: Křesťanství a středověká Evropa. Očekávanými výstupy jsou: ***D-9-4-01 popíše podstatnou změnu evropské situace, která nastala v důsledku příchodu nových etnik, christianizace a vzniku stát, D-9-4-03 vymezení úlohy křesťanství a víry v životě středověkého člověka, konflikty mezi světskou a církevní mocí.*** Učivo zahrnující výuku o náboženství je: ***islám*** a islámské říše ovlivňující Evropu (Arabové, Turci), ***křesťanství***, papežství, císařství, křížové výpravy.

Třetím celkem je: Objevy a dobývání; Počátky nové doby, v tomto celku jsou stanoveny tyto očekávané výstupy: ***D-9-5-01 vysvětlí znovuoobjevení antického ideálu člověka, nové myšlenky žádající reformu církve, D-9-5-02 vymezení významu husitské tradice pro český politický a kulturní život.*** Tyto očekávané výstupy mají být naplněny v rámci učiva renesance, humanismus, ***husitství, reformace a jejich šíření Evropou.*** (RVP ZV, str. 55–57)

6. Volitelný předmět náboženství a důvody, proč vyučovat náboženství ve školách

Náboženství se v českých školách nevyučuje pouze ve výše uvedených předmětech, ale ve vybraných základních školách mají žáci možnost navštěvovat volitelný předmět s názvem „náboženství“. Jedná se především o učení základů křesťanské (katolické) nauky. Vyučujícími jsou katechetové, případně samotní křesťanští kněží. Tato výuka souvisí s křesťanskou tradicí v naší zemi. Ovšem s tím, jak se Česká republika stává více ateistickou, upadá zájem o tento volitelný předmět. Toto dokazuje i porovnání údajů z Výroční zprávy Církve římskokatolické za rok 2011 a za rok 2020. V roce 2011 navštěvovalo nepovinný předmět náboženství 40 325 žáků a studentů, v roce 2020 to bylo pouze 32 279 žáků a studentů. Zájem o tento předmět tedy poklesl o 20 % a tento trend trvá dodnes. (Ptáček, 2023)

V tomto předmětu se žáci dozvídají o základní nauce katolicismu. Mohou se zde také připravovat na jednu z křesťanských svátostí, a to na první svaté přijímání. Tuto svátost poté žáci přijímají v kostele od kněze, z pravidla se jedná o žáky 3.- 4. třídy.

V menší míře existuje také výuka náboženství organizována jinými církvemi nebo náboženskými společnostmi, vzhledem k menšímu počtu zájemců, ale zpravidla mimo školy nebo školní vyučování.

6. 1 Náboženská gramotnost

Náboženská gramotnost je pojem, se kterým se běžně ve školství nesetkáváme, pracují s ním ale pedagogové zabývající se výukou katolického náboženství. Jak uvidíme v následující definici, náboženská gramotnost prostupuje spoustou důležitých aspektů lidského života a stěžejním pro ni je chápání náboženství v souvislostech. Může proto být přínosná i pro náš projekt integrované učebnice *Světová náboženství*.

Náboženská gramotnost je schopnost rozeznat a analyzovat základní průniky mezi náboženstvím a společenským, politickým a kulturním životem z různých úhlů pohledu. (Rosenkranc a kol., 2017, str. 11) neboli *„náboženství je zde chápáno jako společensko-kulturní fenomén, který je zakotven v politickém, společenském a kulturním životě člověka, přičemž jeho konkrétní podoba je vždy utvářena a formována ve společensko-historickém kontextu.“* (Rosenkranc a kol., 2017, str. 11)

Z výše uvedeného vyplývá, jak důležitá náboženská gramotnost je. Autoři publikace *Žijeme spolu. Mluvíme spolu?* (2017, str. 11) uvádějí také, co tedy definuje nábožensky gramotného člověka:

„1. Základní znalost a chápání dějin, náboženských textů, víry, praktik a současných projevů světových duchovních tradic tak, jak se vyvinuly a jak jsou i nadále formovány konkrétním sociálním, historickým a kulturním kontextem.

2. Schopnost rozeznat a zkoumat náboženské dimenze politických, společenských a kulturních projevů napříč časem a místem.“

Pokud se ve společnosti vyskytuje mnoho nábožensky negramotných lidí, může to být důsledkem přiživování předsudků vůči lidem jiného vyznání a s tím spojené nenávisné projevy, které mohou přerůst až v násilí z nenávisli. (Rosenkranc a kol., 2017)

6. 2 Proč by měla být výuka náboženství součástí výukových programů škol?

S náboženstvím je úzce spojená také etika, která je velmi důležitá pro mezilidské vztahy a pro správné fungování společnosti, ale bohužel ani etika se ve školách nevyučuje. Učení se o náboženství může žákům pomoci v mnoha ohledech. Můžeme je rozdělit do čtyř rovin:

a) osobnostní rovina – žákům může posloužit k sebepoznání a seberozvoji, k lepšímu porozumění své vlastní identity, může pomoci formovat hodnoty.

b) rovina mezilidských vztahů – porozumění lidem různého vyznání můžeme docílit lepších mezilidských vztahů, odbourat různé přežitě předsudky, milné představy, strach z odlišnosti. Správná výuka náboženství by v žácích měla zanechat především to, co všechny lidi/věřící spojuje, protože všechna náboženství mají něco společného.

c) informační rovina – žák, který dokáže rozeznat nepravdivé či zkreslené informace o náboženstvích či věřících, není tak náchylný k tomu, aby podlehl stereotypním pohledům a manipulacím (např. ze stran médií, politiků...). Rozvíjí to tedy u žáků i kritické myšlení a mediální gramotnost.

d) interkulturní rovina – rozvíjením interkulturní komunikace se žáci lépe vyhnou nedorozuměním, která mohou nastat při setkání s lidmi různých náboženství či kultur. Což je v dnešním globalizovaném světě velmi užitečné. Dnes se s lidmi jiného vyznání setkáme velmi snadno. (Rosenkranc a kol., 2017)

Důvody, proč vyučovat náboženství v každé době, velmi výstižně ve své diplomové práci shrnul Petr Ptáček (2023, str. 6):

1. *„Zkoumání v této rovině nám pomáhá odpovídat na otázky: Kdo jsem? Kde mám kořeny? Je pro mne něco důležité a co? Náboženství nám nejen odpoví na tyto otázky, ale celkově nás povede k poznání své identity, svých kořenů.*
2. *Náboženská výchova vede dítě k vnímání svého místa ve světě a k chápání sebe sama jako součást jeho dějin.*
3. *Učí nás dodržovat mravní normy (křesťanství předpokládá určité etické způsoby chování).*
4. *Pomáhá rozvíjet dobré mezilidské vztahy, učí nás respektu k hodnotám druhého.*
5. *Rozvíjí kritické myšlení a mediální gramotnost, rozeznáváme pravdivé a nepravdivé informace o náboženství a věřících.*
6. *Je nedílnou součástí celé etické výuky, která má být součástí školského vzdělávacího programu každé školy.“*

Ptáčkově shrnutí je sice vztaženo k výuce katolického náboženství (viz například 3. bod), opět se ale neliší od přínosů integrované učebnice zaměřené na všechna světová náboženství.

7. Integrovaná výuka

S pojmem integrace se v rámci pedagogických disciplín můžeme setkat poměrně často, ovšem vždy v trochu jiném významu. Například *integrované vzdělávání* – přístupy a způsoby zapojení žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami do běžných škol; *integrovaná škola* – organizační spojení rozdílných typů stupňů škol nebo škola realizující integrované vzdělávání atd. (Pedagogický slovník, str. 87)

Podle pedagogického slovníku (str. 87) je *integrovaná výuka* – výuka realizující mezipředmětové vztahy a spojení teoretických činností s praktickými v následujících hlavních formách:

1. integrované předměty nebo kurzy;
2. moduly nebo témata zařazované jako součást více předmětů;
3. projekty spojující poznatky z více předmětů s praktickými zkušenostmi a produktivními činnostmi;
4. integrované dny, kdy celá škola realizuje jedno společné téma.

7. 1 Integrované kurikulum

Integrace ve výuce není v českém školství novým pojmem. Zařazováním integrace do výuky tak, aby byla výuka efektivnější, se pedagogičtí odborníci zabývají už přes dvacet let. Úplné počátky integrace nalezneme již v československém školství od 40. let 20. století. V té době byla integrace chápána do značné míry odlišněji než dnes. (Podroužek, 2002)

Ovšem až zhruba posledních deset let prochází výuka přírodovědných předmětů obdobím, kdy je intenzivně hledáno správné a efektivní směřování vzdělávání těchto předmětů. Jednou z výzev pro inovaci obsahu i metod přírodovědného vzdělávání jsou rychle se rozvíjející vědní disciplíny s mnoha mezipředmětovými vazbami. Trend zařazení menší či větší míry integrace v přírodovědném vzdělávání vidíme i ve světě.

V zahraničních kurikulech nalezneme využívání integrované výuky velmi hojně. Bývá zde méně povinných předmětů a dílčí obory se mnohdy stávají součástí předmětů, které jsou syntézou více vyučovacích předmětů (např. Příroda, Věda, Společnost, Přírodní vědy apod.) (Brtnová Čepičková, 2013) V kurikulech českých škol (RVP ZV, RVP G) je využívání integrované výuky možné, není ovšem vyžadováno.

Pro lepší pochopení rozdílu mezi klasickým předmětovým kurikulem a integrovaným kurikulem je přiložena tabulka podle Ladislava Podroužka z roku 2002. Může vyvolat

dojem (především v horních řádcích), že klasické kurikulum je špatné a integrované jediné správné, to však není záměrem přílohy této tabulky. Měla by pouze posloužit k názornosti v rozdílech.

Tab. 4 Srovnání tradičního a integrovaného kurikula s ohledem na strukturaci a koncipování obsahu

<i>Předmětové kurikulum</i>	<i>Integrované kurikulum</i>
Atomizuje poznání, zaměřuje se jen na obsah a rozsah učiva, předává hotové poznatky.	Integruje poznání, zaměřuje se na vztahy a souvislosti v učivu.
Realita je uměle rozdělena (roztržena) na oddělené části. Stejně učivo je žákům předkládáno v různých časových dimenzích, je spojováno s odlišnými přístupy, rozdílnou specifickou terminologií a v rozdílných souvislostech.	Realita je žákům předkládána uceleně, většinou v cyklicky se opakujících dimenzích, jedním logickým přístupem a se sjednocenou terminologií.
Nejsou rámcově respektovány vztahy a souvislosti mezi vzdělávacími obsahy různých učebních předmětů mnohdy i v rámci jednoho učebního předmětu.	Jsou většinou respektovány vztahy a souvislosti mezi vzdělávacími obsahy různých učebních předmětů a je podporováno celistvé (propojené) chápání skutečnosti žáky.
Typické je využívání bilaterálních mezipředmětových vazeb v učivu, mnohdy jen formálně.	Typické je využívání nejen bilaterálních, ale i multilaterálních mezipředmětových vazeb v učivu.
Navazuje na tradici učitelské přípravy u nás, tj. dvouoborové učitelské studium.	Vyžaduje vést odlišnou profesní přípravu učitele zaměřenou na širší předmětový základ, např. víceoborové učitelské studium.
Učivo více specializováno a probíráno do hloubky.	Menší specializace učiva. Nedodržení základních principů integrace může způsobit nelogičnost a povrchnost probíraného učiva.
Odpovídá vžitým stylům práce učitelů a žáků a neodporuje tradice.	Zavádí odlišné koncipování učiva odporující vžitým způsobům práce z hlediska obsahového i organizačního.

(Zdroj: Podroužek, 2002, str. 10)

7. 2 Integrovaná výuka

Podstata integrované výuky spočívá v tom, nalézat témata učiva, která je možné spojovat bez ohledu na jejich původní začlenění do tradičních předmětů nebo vzdělávací oblasti.

Podle Podroužka (2002, str. 11) můžeme integrovanou výuku chápat jako: „*spojení (syntézu) učiva jednotlivých učebních předmětů nebo kognitivně blízkých vzdělávacích oblastí v jeden celek s důrazem na komplexnost a globální poznávání, kde se uplatňuje řada mezipředmětových vztahů. Integrovaná výuka tak není založena na vybraných oblastech vzdělávání či učebních předmětech, tj. na předmětovém kurikulu, ale vychází z tzv. integrovaného kurikula.*“

S. M. Drake a R. C. Burns definovaly tři přístupy k integraci: multidisciplinární, interdisciplinární, transdisciplinární.

Multidisciplinární přístup – modul nebo téma je syntézou učiva blízkých vzdělávacích oblastí. Téma propojuje obsah učiva různých předmětů v jeden tematický výukový celek s cílem komplexního poznání využitelného pro praktický život.

Interdisciplinární přístup – jádrem je integrovaný předmět nebo kurz, který čerpá z těch vědních disciplín, ze kterých vychází.

Transdisciplinární přístup – postaven na principu, kdy učitelé a žáci vybírají společné téma (problém), které se opírá o zájmy žáků, učivo a místní prostředí. V českém prostředí se tento přístup často označuje jako projektová výuka. Projekty spojují poznatky z vícero předmětů, praktické zkušenosti a produktivní činnosti.

(Drake, Burns, 2004, str. 8, 12, 14)

7. 2. 1 Problematika zavádění integrované výuky do českých škol

V českém školství integrovanou výuku nalezneme především na prvním stupni základních škol. Nejlepšími příklady jsou předměty Prvouka pro 1.–3. ročník a Přírodověda s Vlastivědou pro 4. a 5. ročník. V těchto předmětech je využito vnitřní integrace několika vědních oborů, které společně tvoří jeden vzdělávací celek upravený tak, aby byl vhodný pro žáky primárního vzdělávání. V prvouce se koncentrují poznatky z biologie, geografie, historie a sociologie, v přírodovědě z ekologie, biologie, geografie, chemie a fyziky, ve vlastivědě z historie, sociologie a geografie. Na druhém stupni základních škol se však integrace pomalu vytrácí a předměty jsou rozděleny podle

jednotlivých vědních disciplín – chemie, fyzika, geografie – zeměpis, historie – dějepis a další. (Podroužek, 2002)

Pokud chceme nahlédnout na jednotlivé problémy, které mohou způsobovat komplikace v zařazování integrované výuky do českých škol, Ladislav Podroužek již v roce 2002 ve své knize *Integrovaná výuka na základní škole v teorii a praxi* definoval čtyři základní problémy:

1. ***neexistence učebních textů, jejichž koncepce by vycházela z integrovaného kurikula a zásad integrované výuky*** – toto tvrzení dnes již úplně neplatí. Na trhu nalezneme nějaké integrované učebnice např. *Zajímavé učení 1- Integrovaná učebnice pro 1. ročník ZŠ* – Kotál, Peterková, Vančurová. Těchto učebnic ovšem není mnoho. V českém školství integrované učebnice najdeme, ale tento podtitul mají učebnice určené např. pro zrakově postižené žáky, kdy pojem integrace zde značí zařazení žáka se speciálními vzdělávacími požadavky do klasické školy.
2. ***nepřipravenost vyučujících k integrované výuce*** – především kvůli jejich tradičnímu oborovému studiu (aprobaci), která se většinou skládá ze dvou předmětů, které tvoří obor studia.
3. ***nedůvěra odborníků, vyučujících a širší veřejnosti k netradičnosti propojení výuky přírodovědných, technických a uměleckých předmětů***. Obavy z povrchnosti a „nevědeckosti“ výuky, spojené s obavami, že integrovaná výuka nepřipraví žáky dostatečně na výuku na středních školách.
4. ***malá propracovanost řešení problematiky didaktické transformace vědních poznatků na didaktizované poznatky pro integrovanou výuku*** – tvorba integrovaného kurikula je velmi složitou teoretickou otázkou, kdy je potřeba hledat optimální syntézu na první pohled různorodých poznatků z množství zdánlivě nesouvisejících oborů v jeden celek atd.

(Podroužek, 2002, str. 44)

8. Analýza vybraných učebnic

Pro účely této práce bylo vybráno celkem devět ucelených řad učebnic, konkrétně tři řady učebnic za každý vyučovací předmět, ve kterém by mohla být využita navrhovaná integrovaná učebnice. Byly vybrány ucelené řady nakladatelství Taktik, Fraus a Nová škola s. r. o. Část tabulky je shodná s mou bakalářskou prací, protože tématu světových náboženství jsem se věnovala i v ní. Jedná se konkrétně o části textu, které se nachází v učebnicích zeměpisu a částečně občanské výuky. Toto bude patrné i v následné podrobné analýze učebnic, která následuje za textem tabulky. Informace u učebnic zeměpisu a občanské výchovy u nakladatelství Taktik a Nová škola s. r. o. budou totožné s BP. (Bartlová, 2022)

V pozdější analýze budou více rozebrány pouze ty učebnice, které obsahují podstatné a detailnější informace k tématu světová náboženství. Informace typu: „*Většina obyvatel Indonésie vyznává islám...*“, které jsou zmíněny v ostatních učebnicích, slouží jako inspirace pro tvorbu učebnice. Nejvíce se o světových náboženstvích píše v učebnicích dějepisu (především o křesťanství). Z analýzy jsou vyjmuty údaje, které mají primárně dějepisný význam a charakter, i když se náboženství týkají – popis života v kláštřích; podrobný popis fungování hierarchie v křesťanství; křížové výpravy; Avignonské zajetí papežů; Husitské války; vznik anglikánské církve (nejedná se klasický vznik protestantské církve, ale „rozmar“ panovníka, který nemá na vývoj protestantských církví velký vliv).

Každá učebnice byla analyzována zvlášť, poté byla z tohoto textu vytvořena souhrnná tabulka (Tab. 5), která je součástí této práce. V souhrnné tabulce jsou zapsány všechny informace k tématu náboženství, a především k tématu světová náboženství, které byly obsaženy ve zkoumaných učebnicích. Primárně v textech obsažených v učebnicích dějepisu jsou vytvořeny jakési „kompromisy“. V každé učebnici je daná problematika popsána trochu jinak (opět především v křesťanství), ale velmi obsáhle. Jestliže by někdo zkoumal opravdu podrobně každou z těchto učebnic, našel by také nějaké informace, které v souhrnném textu nejsou, ale pro účely této práce je text v tabulce dostatečně obsáhlý a přesný. V pravé části tabulky č. 5 jsou napsány konkrétní výskyty dané informace (pod číselným kódem je zapsána učebnice, v níž se informace vyskytuje viz vysvětlivky pod tabulkou). Tabulka je tvořena jako souvislý text, který bude využíván jako inspirace a určitý rámec pro text navrhované učebnice. Text učebnice bude vycházet z odborné literatury.

Pro větší přehlednost je tabulka barevně rozdělena podle počtu výskytů dané informace. Nejsvětější barvou je vyznačený nejmenší počet výskytů a nejtmaší nejvyšší počet výskytů.

Tab. 5 Souhrnná tabulka k tématu náboženství

Náboženství neboli religie je nedílnou součástí lidské kultury. Jejím studiem se zabývá religionistika. Ta popisuje a klasifikuje náboženské systémy, studuje náboženské představy, vznik i vývoj náboženství a jeho myšlení. Cílem religionistiky je porozumět fungování jednotlivých náboženství i tomu, co je pro dané náboženství specifické.	3
Náboženství je souhrnem chování, zvyků, symbolů, názorů a kulturních činností, jimiž se řídí věřící daného náboženství. (jednotná definice neexistuje)	3, 11
Náboženství je součástí tradic každého národa i jeho kultury, ovlivňuje také politiku a dění ve světě.	11
Mezi nejstarší formy náboženství řadíme víru v existenci nadpřirozených sil, bytostí, předmětů, které mohou ovlivňovat lidský život. Spadá sem např. totemismus, animismus, démonismus.	3
Světovými náboženstvími jsou křesťanství, islám, buddhismus, hinduismus, (judaismus).	3, 4, 6, 9, 11
Kromě těchto náboženství existují ve světě také uzavřené náboženské skupiny označované pojmem sekty, které se vyčlenily z původních náboženství.	3
Monoteistická náboženství – víra v jednoho Boha (judaismus, islám, křesťanství).	3, 5, 11, 12, 15, 16
Polyteistická náboženství – víra ve více bohů (hinduismus).	3, 11, 12
Polyteistická náboženství bývají někdy označována jako východní.	5, 9
Náboženská víra je pro velkou část lidstva velmi důležitá, a proto jsou i odlišnosti v náboženské víře častým důvodem pronásledování a válek.	3, 5, 11

Takovým příkladem je v Evropě oblast Balkánu, zde se střetávají pravoslavní Srbové, katoličtí Chorvati a bosensští muslimové. Dalším příkladem je Severní Irsko, kde jsou konflikty mezi katolíky a protestanty. Mimo Evropu například v africkém Súdánu, kde proti sobě stojí muslimští Arabové a křesťanští černoši. V jižní Asii zase hinduisté a muslimové.	3, 5
Ateisté jsou lidé popírající existenci Boha nebo jiných nadpřirozených sil. (není úplně jednotná definice)	4, 6, 9
Lidé bez náboženského vyznání označujeme za nevěřící.	9
Judaismus je židovské náboženství.	6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16
Judaismus je nejstarším náboženstvím.	11
Vznikl asi ve třetím tisíciletí př. n. l.	3, 10
Bůh židů se nazývá Jahve.	6, 9, 12, 14
Bůh je pro Židy nezobrazitelný a nepopsatelný, je zároveň Stvořitelem světa, a také Bohem každého jednotlivého člověka.	11
Dějiny Židů jsou popsány v hebrejské Bibli.	11, 12
Začínají usazením praotce Abraháma v Zemi zaslíbené (dnešní Izrael). Bůh s ním a jeho potomky uzavřel smlouvu – bude pro Židy jediným Bohem a on jim za to dá vlastní zemi a budou Božím národem.	11
Posvátným textem židů je hebrejská Bible (křesťany nazývaný Starý zákon).	6, 7, 11, 12, 14
Židovská Bible je v hebrejštině známá pod názvem Tanach.	3, 11
Obsahuje posvátné knihy a proroctví.	12, 16
Předpovídá příchod Mesiáše. Někteří věřili, že tímto Mesiášem je Ježíš Kristus, od kterého vzešlo nové náboženství – křesťanství.	12
Proroci jsou lidé, které si podle tradice vybral Bůh. Jejich prostřednictvím pak lidem sděluje, co si přeje, aby jim bylo zjeveno.	16
Nejdůležitější částí hebrejské Bible je Pět knih Mojžíšových.	3, 11, 14, 17
Pět knih Mojžíšových je zapsáno na svitku s názvem Tóra.	11, 17

Ta popisuje stvoření světa, vypráví o praotcích izraelských kmenů, líčí jejich putování z Egypta do Kanaánu.	16
Nejdůležitějším prorokem pro židy je Mojžíš.	1, 10, 11
Mojžíš podle Bible vyvedl Hebrejce z egyptského zajetí. Po čtyřicetiletém blouděním pouští došli do „země zaslíbené“.	14
Ke klíčovým textům Starého zákona patří Desatero Božích přikázání. Podle Starého zákona je předal Bůh Mojžíšovi na hoře Sinaj vytesané do kamenných desek.	15
Obsahuje pravidla, podle kterých mají lidé žít. <u>Desatero Božích přikázání:</u> 1. V jednoho Boha věřit budeš. 2. Nevezmeš jména Božího nadarmo. 3. Pomni, abys den sváteční světil. 4. Cti otce svého i matku svou. 5. Nezapomeneš. 6. Nesesmilníš. 7. Nepokradeš. 8. Nepromluvíš křivého svědectví. 9. Nepožádáš manželky bližního svého. 10. Nepožádáš statku bližního svého.	15, 16
Židé byli ve starověku nadlouho vyhnáni ze své vlasti a postupně se usazovali v různých zemích (diaspora).	11, 12, 17
Ve středověku tvořili Židé zvláštní skupinou obyvatelstva, žili ve vlastních ulicích a čtvrtích měst. Měli kulturu velmi odlišnou od středověké křesťanské společnosti.	13, 15, 17
Pro vymezené čtvrti měst se od 16. století začalo užívat označení ghetto.	13
U nás je přítomnost židů písemně doložena v 10. století.	17
Řídili se zvláštními zákony, podle nichž nesměli vlastnit půdu a vykonávat běžná povolání (řemesla). Většinou tedy byli obchodníky a bankéři.	13, 15
Často půjčovali peníze na úrok, což měli křesťané zakázáno.	15, 17
Aby byli na první pohled rozeznatelní, museli nosit zvláštní znamení, např. žluté špičaté klobouky.	17
Židé byli neprávem obviňováni, že zavinili Ježíšovu smrt.	15, 17
Byli přímými poddanými krále, kterému platili daně a který je také ochraňoval. Přesto proti Židům propukaly někdy násilnosti, označované jako pogromy.	13, 15
Na jedné straně jim finanční služby poskytované panovníkovi dávaly určité záruky. Na straně druhé jejich pověstmi opředené bohatství budilo závist a	17

<p>zvyšovalo nepřátelství. Ještě nebezpečnější však byly nesmyslné pověry. Židé byli podezříváni například z čarodějnictví, a někdy dokonce z rituálních vražd křesťanů či trávení studní, zejména tehdy, když se šířily epidemie nakažlivých nemocí. Napětí pak často přerůstalo v pogromy, výbuchy násilí a drancování. Docházelo rovněž k vypovídání židů z některých zemí a měst.</p>	
<p>Před pogromy začal Židy u nás chránit král Přemysl Otakar II.</p>	15, 17
<p>K běžné komunikaci mezi sebou používali češtinu, hebrejšтина byla používaná v kruzích vzdělanců a při náboženských úkonech. Židé také měli právo na vlastní samosprávu a soudnictví – přední místo měl rabín (duchovní vůdce obce) a rychtář, který zastupoval židovskou obec.</p>	13
<p>Židovským duchovním je rabín.</p>	11, 13, 17
<p>Věřící židé dodnes naplňují náboženský odkaz svých předků. Každý týden světí šabat. Tento svátek začíná v pátek večer a zahrnuje sobotu, kdy jsou v modlitebně, synagoze, předčítány posvátné texty z Tóry, biblických Pět knih Mojžíšových, ručně psaných na pergamenový svitek. Další židovské svátky připomínají významné události z jejich starověkých dějin. Jsou důležitým prostředkem, který udržuje vazby v rodině i v rámci židovské obce. Velkou pozornost věnovali židé už ve středověku vzdělání. Chlapci navštěvovali školy, a dokonce i dívky se učily alespoň doma číst a psát. O úctě, kterou věnovali židé svým zemřelým, dodnes svědčí i na našem území řada hřbitovů s kamennými náhrobkami. Ty nejstarší, které se dochovaly v Čechách, pocházejí ze 13. století.</p>	17
<p>Pro bohoslužby využívají synagogy.</p>	3, 11
<p>Nejvyšším představitelem je kohen.</p>	3
<p>V tradičních synagogách se modlí ženy a muži odděleně. Judaismus je prvním náboženstvím, které rozděluje týden na dny. Jedná se o připomínku stvoření světa Bohem za 6 dní, sedmý den odpočíval. Dny podle židovského kalendáře vždy začínají s východem hvězd, proto i sobotní den odpočinku, šabat, začíná již v pátek večer.</p>	11
<p>Šabat je židovským svátkem, dnem odpočinku. Během něj se věnují modlitbě, rodině, chodí na bohoslužby a nesmí pracovat.</p>	6, 11

Dalšími židovskými svátky jsou: Jom kipur (Den smíření) je nejvýznamnějším židovským svátkem. Poutní svátky jsou stanoveny Tórou, patří k nim na jaře Pesach (připomínající vysvobození Židů z egyptského otroctví), 50 dní po něm následuje Šavout (Svátek týdnů; připomíná darování Tóry na hoře Sinaj), na podzim slaví Sukot (Svátek stánků; připomíná obtíže i Boží ochranu při putování do Zaslíbené země), v zimě slaví Chanuku (Svátek světél).	11
Pro židy je velmi důležitá rodina, dodržování zvyků, košer strava a slavení svátků.	3, 11, 17
Symbyly judaismu jsou sedmiramenný svícen a šesticípá Davidova hvězda (hexagram).	3, 11
Judaismus je nejvíce rozšířen v Izraeli.	1, 3, 6, 7, 9
Jehož hlavním městem je Jeruzalém, zde nalezneme posvátná místa židů.	12
Jeruzalém je posvátným místem také pro křesťany a muslimy.	3, 7
V různých státech Evropy v současnosti žije asi 4, 5 milionu Židů.	8
Křesťanství je nejrozšířenější náboženství.	3, 9, 11
Vyznává jej 32 % světové populace.	3
Vyvinulo se z judaismu.	1, 3, 11, 12, 15, 16
Základem křesťanství je víra ve spásu.	3
Vzniklo na začátku našeho letopočtu (v průběhu 1. století n. l.)	3, 10, 11, 12, 15, 17
Dlouhodobě ovlivňovalo vývoj evropské civilizace.	3
Křesťané věří v jednoho Boha, který je trojjediný – Otec, Syn a Duch svatý.	3, 10, 11
Křesťanský Bůh je milujícím Otcem, který odpouští a je milostivý k těm, kdo chybují. A to všem bez rozdílu. Vztah Boha a člověka je v křesťanství podobný vztahu rodiče a dítěte – Bůh člověka stvořil, pečuje o něj, vychovává ho, trestá, odměňuje, zkouší i ochraňuje. Tím si křesťanství získalo oblibu zpočátku hlavně mezi nižšími vrstvami společnosti, protože tak se mohl otrok vyrovnat svému pánovi. Součástí křesťanství je také víra	12

v to, že těm, kdo v životě trpí, bude po smrti vše vynahrazeno. Náboženství hlásající lásku a nenásilí našlo mnohem více stoupenců i mezi ženami.	
Posvátnou knihou je Bible, jejími částmi jsou Starý a Nový zákon.	1, 3, 6, 10, 11, 15, 17
Starý zákon převzali křesťané z judaismu, obsahuje židovský soubor posvátných knih a popisuje stvoření světa a člověka, je psán hebrejsky a částečně aramejsky. Nový zákon je psán řecky a je jen křesťanský, v evangeliích je popsáno celé působení Ježíše Krista včetně ukřižování a vzkříšení. Základním poselstvím Bible je, že člověk nechtěl žít v přátelství s Bohem a zhřešil. Bůh však hřešícím lidem slíbil, že jim pošle Spasitele, který je z hříchu vyvede.	11
Slovo <i>evangelium</i> znamená v řečtině <i>dobrá zpráva</i> . Apoštolové šířili zvěst o Ježíši Kristu nejprve v ústním podání. V průběhu druhé poloviny 1. stol. n. l. byla zapsána svědectví, z nichž byla později čtyři uznána jako pravá a hodnotná. Jejich autoři, Matouš, Marek, Lukáš a Jan, buď sami zažili Ježíšovo působení, nebo o něm slyšeli od očitých svědků. Evangelia spolu s dalšími texty z období počátků křesťanství tvořili v Bibli část zvanou Nový zákon. Starší židovské texty, které obsahují mimo jiné i Desatero přikázání, jsou v ní nazývány Starý zákon.	15, 17
Křesťanství je spojeno s osobou Ježíše Krista.	9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17
Ten je pro křesťany očekávaným Spasitelem/Mesiášem.	9, 10, 11, 12, 14, 16, 17
Brzký příchod Mesiáše hlásal také prorok Jan Křtitel. Vyzýval, aby se na tento příchod lidé připravovali a začali nový život. Křest, omytí v řece Jordánu, je měl očistit od jejich provinění proti Božímu zákonu	17
<u>Život Ježíše Krista:</u>	

<p>Ježíš se narodil za vlády císaře Augusta v palestinském městě Betlémě Marii a Josefovi. V té době probíhalo v Judeji sčítání lidu, a proto se Josef s Marií, původem z Nazaretu, museli dostavit do Betléma. Přijeli však pozdě, a tak jediné přístřeší, které sehnali, byla stáj. Tam se Ježíš narodil. Jeho narození ohlašovala Betlémská hvězda. Král Judeje Herodes se dozvěděl o tom, že se vyplnilo proroctví, a obával se, že se narodil král, který by ho mohl sesadit z trůnu. Nechal tedy povraždit všechny chlapce do dvou let věku. Rodina však stačila uprchnout a vrátila se do Nazaretu. Když Ježíš vyrostl, byl ve svých třiceti letech pokřtěn Janem Křtitelem. Stoupenci věřili, že je Božím synem a že je tím, koho Bůh Otec seslal na zem, aby spasil svět. Protože byl Ježíš nazývaný Kristus, jeho stoupenci byli označováni jako křesťané. Ježíš kázal lásku a pokoru. Postupně se k němu přidalo 12 učedníků – apoštolů. Poté, co se dostal do Jeruzaléma, byl zajat (s pomocí svého učedníka Jidáše), uvězněn a souzen. Správce provincie Pontius Pilatus sice nechtěl nejprve Ježíše dát popravít, ale na nátlak místních kněží byl nakonec Ježíš odsouzen k bičování a ukřižování v místě zvaném Golgota. Podle tradice po třech dnech stal z mrtvých. Učení Ježíše Krista, který podle spisů svých učedníků působil kole roku 30 n. l. v Judeji a Galileji, získalo velký ohlas. Během jediné generace se křesťanství proměnilo z hnutí uvnitř židovského náboženství v samostatné náboženství. A ačkoli původně vznikalo a šířilo se hlavně ve vesnickém prostředí, velmi rychle se rozšířilo do měst Římské říše.</p>	<p>12, 16, 17</p>
<p>Říkal, že člověk byl stvořen jako rozumná bytost se svobodnou vůlí a nesmrtelnou duší. Sám o sobě Ježíš učil, že přišel proto, aby svým životem a smrtí vykoupil všechny hříchy a smířil tak člověka s Bohem.</p>	<p>15</p>
<p>Mezi Ježíšovými skutky byly podle křesťanské tradice mnohé neobvyklé úkazy, zázraky. Ty jsou pro věřící potvrzením jeho božství. Největším zázrakem je Ježíšovo vítězství nad smrtí. Podle biblického podání vstal třetího dne po svém ukřižování z mrtvých. Tak prokázal, že právě on je očekávaný Mesiáš, latinsky <i>Christus</i>. Několikrát se prý zjevil svým učedníkům, a poté vystoupil na nebesa. Tam podle křesťanů setrvává až do dne Posledního soudu, kdy vykoná soud nad živými i mrtvými. Věřícím dává naději ve spravedlivé zvážení skutků každého člověka.</p>	<p>17</p>

Ježíš podle tradice apoštoly vyzval, aby zprávu o příchodu Spasitele rozšířili lidem po celém světě. V jejich čele stál apoštol Petr. První křesťanská obec vznikla v Jeruzalémě.	
Křesťané se stejně jako židé hlásí k Desateru přikázání, které je učí milovat Boha i ostatní lidi.	11, 12, 15, 16, 17
Desatero Božích přikázání: 1. V jednoho Boha věřit budeš. 2. Nevezmeš jména Božího nadarmo. 3. Pomni, abys den sváteční světil. 4. Cti otce svého i matku svou. 5. Nezabiješ. 6. Nesesmilníš. 7. Nepokradeš. 8. Nepromluvíš krivého svědectví. 9. Nepožádáš manželky bližního svého. 10. Nepožádáš statku bližního svého.	15
<u>Počátky křesťanství:</u> Judea (Židovské království), v níž křesťanství vzniklo, byla ve své době součástí Římské říše. Křesťanství se během prvních dvou století našeho letopočtu velmi rychle šířilo po celé Římské říši. Křesťané byli za svou víru pronásledováni, především za císaře Nerona.	14, 15, 16, 17
Změna přišla za císaře Konstantina, který si uvědomoval vliv křesťanství. Proto jej zrovnoprávnil s ostatními náboženstvími, které tehdy v Římské říši byly.	14, 15, 16, 17
Zrovnoprávnění křesťanství bylo uzákoněno roku 313.	14, 15
Císaři od té doby církev štědře podporovali. Chtěli, aby se obyvatelé jejich říše pomocí víry sjednotili a stát se upevnil. Sami vystupovali jako ochránci křesťanství a odvozovali od Boha svoji moc. Byly budovány první chrámy, zejména baziliky, ve kterých se křesťané scházeli ke společným bohoslužbám. Veřejně slavili své svátky. Již za císaře Konstantina bylo uzákoněno, že neděle bude dnem klidu a bohoslužeb. Některé svátky byly zavedeny v době, kdy se konaly oslavy už v předkřesťanském období. Například Vánoce, které se slaví od 4. století, připadaly zhruba na období oslav zimního slunovratu.	17
<u>Vývoj křesťanství ve středověku:</u>	

<p>Křesťané ve středověku věřili, že pokud se budou chovat podle Božích přikázání, čeká je po smrti život v nebi. V opačném případě budou zatraceni v pekle. V tomto období jako křesťanská ctnost zdůrazňovala také pokora: křesťan měl trpělivě snášet vše, co ho v životě potkalo.</p> <p>Všichni věřící křesťané byli až do 11. století součástí jedné církve, v níž ale existovalo mnoho názorových proudů.</p> <p>Velké rozdíly začaly vznikat mezi církví na východě (v byzantské říši) a na západě.</p>	15
<p>Západní křesťané nad sebou uznávali jako hlavu celé církve římského biskupa nazývaného papež (latinsky <i>papa</i> – „otec“). Východní křesťané neuznávali nadřazenost papeže nad celou církví.</p>	13, 15
<p>V čele západní (římskokatolické) církve stál papež sídlící v Římě. Toto město bylo centrem křesťanství ještě v dobách západořímské říše, a tak byli římscí biskupové považováni za představené celé církve. Svě postavení zdůvodňovali také tím, že prvním římským biskupem byl apoštol Petr, kterého ustanovil do čela církve sám Kristus. Papež byl volen sborem kardinálů a vykonával svůj úřad doživotně. V čele východní církve stál patriarcha.</p>	13
<p>Na západě byla jazykem bohoslužeb latina, zatímco na východě to byla řečtina nebo národní jazyky.</p> <p>Spory vyvrcholily roku 1054, kdy došlo ke konečnému rozdělení křesťanské církve na dvě: římskokatolickou na západě, jejíž hlavou byl papež a bohoslužby se konaly v latině, a pravoslavnou na východě, jejíž hlavou byl patriarcha a bohoslužby se konaly v řečtině.</p>	13, 15
<p>Jediným centrem západní církve byl Řím (do 16. století). Území západní církve se dělilo na různě velké správní obvody – biskupství. V čele biskupství stál biskup. Z organizačních důvodů časem vznikala arcibiskupství, která byla tvořena několika biskupstvími. V čele stál arcibiskup.</p> <p>Nejvýznamnějším centrem východní církve byla Konstantinopol. Zde sídlil nejvýznamnější ze všech patriarchů. Patriarcha je správce patriarchátu (správního obvodu) východní církve.</p>	15

Křesťanů postupně přibývalo, postupně se upevňovala organizace církve, rostl její majetek i politický vliv. Zvýrazňoval se rozdíl mezi církevními hodnostáři a prostými věřícími. Ke křesťanství přestupovali vzdělaní lidé, kteří propracovávali a zdůrazňovali pravidla církevního učení.	17
Konec 14. století přinesl mnoho náboženských problémů. Jedním z nich byla volba dvou papežů, kteří sídlili v Itálii a ve Francii.	13
Dalším přepychový život vyšších duchovních, které příliš nezajímalo jejich poslání a starost o věřící. Proto se stále častěji začaly objevovat názory, které současný stav církve kritizovaly a volaly po jeho nápravě.	13, 15
V Evropě i Českém království sílily hlasy po nápravě církve. Kritikům vadilo, že církev spravuje obrovské majetky a věnuje se jim více než duchovním záležitostem. Věřící byli v tehdejší době zatíženi mnoha platbami – platili tzv. desátek i poplatky za církevní úkony (křty, svatby, pohřby).	15
Mezi prvními takovými byl v českém prostředí německý kazatel Konrád Waldhauser, který kázal v Praze v době vlády Karla IV. Po něm kázali také čeští kněží Jan Milič z Kroměříže a Matěj z Janova.	13
Anglický učenec Jan Viklef vyzval k nápravě církve. Církev se podle něho měla vrátit ke skromnému životu. Vzorem byl Viklefovi Kristus a doba prvních apoštolů. Základ nápravy – reformy – viděl v důsledném návratu k zásadám Bible. Z toho plyne nutnost překládat tuto knihu do národních jazyků. Pomoc při svých snahách hledal u panovníka a šlechty.	17
Jan Viklef měl velký vliv také na české reformátory jehož spisy začaly kolovat na české univerzitě a ovlivnily názory českého reformátora Jana Husa.	13, 15
Mistr Jan Hus působil na pražské univerzitě od konce 14. století, od roku 1402 pak kázal v Betlémské kapli, kde jako kazatel předával své názory veřejnosti v češtině. Ve svých kázáních kritizoval současnou církev a volal po nápravě (životu v chudobě, zájmu o věřící). Zprvu byl Husovi nakloněn i král Václav IV.	13, 15, 17
Vydal Dekret kutnohorský, jímž omezil vliv cizích učitelů a studentů na univerzitě. Důvodem byla skutečnost, že nepodpořil královu snahu o znovuzískání římské koruny. Příznivci reformy získali převahu a Hus byl	17

zvolen rektorem. Zahraniční učitelé i studenti na protest z pražské univerzity odešli.	
Král Husa podporoval ovšem jen do té doby, než Hus začal kritizovat prodej odpustků (koupí odpustků měly být lidem odpuštěny jejich hříchy), ze kterého králi plynuly příjmy. Do sporů se dostal i s pražským arcibiskupem, který nařídil spálit všechny spisy Jana Viklefa a zakázal kázat v Betlémské kapli. Jelikož Jan Hus tohoto nařízení neuposlechl, byl dán do klatby a nad Prahou byl vyhlášen interdikt – v Praze se v době přítomnosti Jana Husa nesměly vykonávat žádné církevní obřady (křtiny, pohřby, svatby atd.) Jan Hus tedy raději z Prahy odešel a pobýval na venkově u svých příznivců, např. na Kozím hrádku či na hradě Krakovci. Zde ho zastihlo pozvání od císaře Zikmunda Lucemburského na církevní koncil v Kostnici, který měl řešit jak probíhající papežské schizma, tak i jiné problémy církve. Jan Hus byl pozván ke slyšení před koncilem, kde se měl vyjádřit k těm částem svého učení, které byly církví označovány jako kacířské. Na cestu do Kostnice dostal Hus od Zikmunda glejt, který zaručoval bezpečnou cestu do Kostnice.	13, 15, 17
Církevní koncil nedal Janu Husovi možnost obhájit své učení, ale trval na odvolání jeho názorů. Jelikož Jan Hus odmítl, byl 6. července 1415 v Kostnici upálen a jeho popel byl vhozen do řeky Rýn.	13, 17
Představitelé koncilu se domnívali, že upálením Jana Husa zabrání šíření jeho myšlenek mezi lidmi, proto byl vhozen popel do Rýna. Počet stoupenců Husových názorů na nápravu církve ale naopak vzrůstal. V cizině je začali posměšně nazývat viklefíté nebo husité.	17
Po odmítnutí krále Zikmunda byla v Čechách ustavena dvacetičlenná stavovská vláda, která byla složená ze zástupců královských měst, vyšší a nižší šlechty. Společně vytvořili husitský program, za který chtěli bojovat – tzv. 4 pražské artikuly, které na sněmu v Čáslavi r. 1421 přijali za zemský zákon.	13
Prvním bodem programu bylo přijímání pod obojí, tedy přijímání chleba i vína při bohoslužbě (chléb a víno symbolizoval tělo a krev Ježíše Krista). Před husitskou revolucí přijímali běžní lidé jen tělo Krista (chléb) a víno	13, 15, 17

<p>bylo výsadou kněží. Husité však v přijímání pod obojí viděli rovnost lidí před Bohem, a proto i oni začali přijímat z kalicha víno. Kalich se stal symbolem husitů, proto se jim také říkalo kališníci. Mezi zbylé pražské artikuly patřila svoboda kázání, trestání smrtelných hříchů stejně u všech lidí bez rozdílu postavení a konec světského panování kněží – církvi měl být zabaven veškerý majetek a měla být zbavena světské moci.</p>	
<p><u>Reformace a protireformace:</u></p>	
<p>Kořeny reformace jsou ve snaze napravit katolickou církev. Pokoušeli se o to např. husité, kteří se sami cítili být součástí katolické církve. Reformátoři v 16. století zašli mnohem dál. Kritizovali katolickou církev jako celek. Vadilo jim, že nedodržují zásady obsažené v Bibli. Odmítali např. řeholní život (život v kláštorech), vystupovali proti kupčení s odpustky a proti světskému způsobu života církevních hodnostářů. Katolickou církev vnímali jako nenapravitelnou a rozhodli se pro zakládání nových církví. Ke katolické a pravoslavné církvi tak přibyly církve protestantské. Patří k nim:</p> <ul style="list-style-type: none"> • luteránská církev (Německo); • kalvínská církev (Švýcarsko); její příslušníci ve Francii si říkali hugenoti [igenoti]; • anglikánská církev (Anglie). <p><u>Hlavní důsledky reformace:</u> došlo k zabavení církevního majetku; při církevních obřadech se začaly používat národní jazyky místo latiny, což vedlo ke vzniku národních kultur; vznikly protestantské církve. Skončila tak jednota západní církve, což vedlo k náboženským sporům a válkám. Protestanté odmítají autoritu papeže, jedinou autoritou je pro ně Bible. Protestantské církve proto označujeme také jako evangelické (protože se řídí evangeliem).</p>	<p>13, 15</p>
<p>Nejvýznamněji vystoupil s kritikou církve německý mnich Martin Luther.</p>	<p>13, 15, 17</p>
<p>Po studiu na teologické fakultě působil ve městě Wittenberg jako profesor výkladu Bible.</p>	<p>15</p>
<p>V roce 1517 sepsal 95 článků, v nichž kritizoval katolickou církev, způsob jejího života a prodávání odpustků. Tyto články byly rovněž vytištěny,</p>	<p>13, 15, 17</p>

<p>takže se jeho myšlenky začaly šířit po celé Svaté říši římské. O dva roky později vystoupil v německém městě Lipsku, kde veřejně kritizoval papeže a zpochybnil papežskou neomylnost a neomylnost koncilů v otázkách víry. Největším pozdvižení však vyvolal, když v roce 1520 veřejně spálil listinu, v níž jej papež kvůli obhajobě Husova učení a neústupnosti v otázkách víry prohlašoval za kacíře. Nakonec byl tedy vyloučen z církve.</p> <p>Luther tvrdil, že zbožnost neznamena jen pravidelně se účastnit bohoslužeb, chodit ke zpovědi, platit desátky a účastnit se poutí ke hrobům svatých. Důraz kladl především na osobní víru jednotlivce vycházející ze srdce a na vztah člověka k Bohu. Stejně jako husité i Luther zavedl při bohoslužbě přijímání z kalicha (pod obojí) a kázání v mateřském jazyce. Sám dokonce pořídil německý překlad bible, který se stal základem spisovné němčiny. Oporu nacházel u německých knížat, kterým vyhovoval požadavek chudoby církve a Lutherovo tvrzení o tom, že poddaní nemají právo se bouřit proti své vrchnosti.</p>	
<p>Roku 1525 se oženil s bývalou jeptiškou a dal tak najevo svůj nesouhlas s řeholnictvím (životem v klášteře), tím definitivně potvrdil rozchod s katolickou církví.</p>	15, 17
<p>Mezi stoupenci nového učení, kteří se označovali jako luteráni, a katolíky propukly v německých zemích boje označované jako náboženské války. Teprve v roce 1555 bylo na říšském sněmu v Augsburgu vyhlášeno zrovnoprávnění luteránství s katolickým náboženstvím. Podle zásady „čí vláda, toho náboženství“ si šlechta mohla vybrat mezi katolictvím a luteránstvím. Poddaní se museli připojit k vyznání své vrchnosti.</p>	13
<p>Dalším z významných reformátorů byl Jan Kalvín, zakladatel kalvinismu. Ten byl ještě radikálnější než Luther.</p>	13, 15, 17
<p>Prohlašoval, že úkolem člověka je práce (tedy neustálá pilná práce bez zahálky a zbytečné zábavy) a boj (boj proti hříchu, touhám, lenosti). Své učení začal Kalvín uvádět do života ve švýcarské Ženevě. Založil zde společenství, které se řídilo jeho zásadami a mělo se stát vzorem dokonalého uspořádání společnosti. V Ženevě byly tedy zakázány veřejné zábavy, lidé měli žít skromně bez zbytečných šperků, drahého nábytku a jakéhokoli luxusu, byly odstraněny obrazy a sochy z kostelů. Na</p>	13, 17

dodržování zásad a náboženské kázně dbala konzistoř, orgán složený z kazatelů, kteří měli dokonce právo kontrolovat soukromí rodin a zasahovat do něj. Ženeva se tak stala náboženskou obcí, kde nakonec převládala nesnášenlivost, pronásledování lidí jiného vyznání a docházelo dokonce k upalování těch, kdo byli z pohledu kalvinistů kacíři.	
Podstatou jeho učení byla víra v předurčení. Věřil, že Bůh už předem určil lidi buď ke spáse, anebo k ztracení. Lidé sice neznají svůj osud, mohou jej ale odvodit z projevů Boží náklonosti. Jimi byly pro Kalvína úspěchy v životě, například v podnikání. Právě tvrdá práce se stala pro kalvinisty ideálem správného zbožného života. Pokud se jim dařilo, soudili, že jim Bůh přeje, a jsou tedy předurčení ke spáse.	17
Kalvín ale na rozdíl od Luthera schvaloval vzpouru poddaných proti vrchnosti, pokud se neřídila křesťanskými zásadami. A tak navzdory tvrdým podmínkám, které kalvinisté vyžadovali, nacházel příznivce především mezi podnikavými řemeslníky a obchodníky v městech. Kalvinismus se šířil ve Švýcarsku, v Nizozemí a také ve Francii, kde se kalvinisté nazývali hugenoti [igenoti].	13
<u>Protireformace (Katolická reformace):</u> Katolická církev si uvědomila některé své nedostatky a snažila se je odstranit. Také však usilovala o navrácení katolické víry, kde postavení hlavní církve ztratila, v opětovném pokatoličtění hrál významnou roli nový řád jezuitů.	13, 15, 17
Příslušníci jezuitského řádu založeného v 16. století působili jako učitelé v jezuitských školách a snažili se šířit katolickou víru mezi nekatolíky v Evropě i mezi pohany v mimoevropských zemích, např. v Americe, Indii, Japonsku, Číně.	15
Proběhly reformy po Tridentském koncilu a později byla provedena reforma kalendáře – z juliánského na gregoriánský (podle papeže Řehoře XIII.), který používáme dodnes.	13
Člověk se stane křesťanem, když uvěří v Boha a nechá se pokřtít. Katolíci vedle křtu přijímají i další svátosti, které jim pomáhají setkávat se s Bohem a žít lepší život (svaté přijímání, biřmování, pomazání nemocných, zpověď, manželství a kněžství).	11
Křesťané se scházejí k bohoslužbám v kostele.	3, 11

Křesťanství není jednotné. Dělí se na církve: římskokatolické, pravoslavné a protestantské.	1, 3, 8, 9, 11
Tyto církve se liší pojetím církevního společenství, např. římskokatolická církev je spravována biskupy v čele s papežem.	11
Římskokatolická církev je nejvíce rozšířena v jižní, střední a západní Evropě, Latinské Americe, Kanadě a na Filipínách.	1, 3, 8
Nejvyšším představitelem je papež.	3, 11
Sídlí ve Vatikánu.	3
Pravoslavná církev je rozšířena na Balkáně a ve východní Evropě.	1, 3, 8
Nejvyšším představitelem je patriarcha.	3
Protestantská církev je zastoupena hlavně v severní Evropě, Velké Británii, USA a Austrálii.	1, 3, 8
Nejvyšším řídicím orgánem je synodní rada, která je složená z šesti volených osob.	3
Snaha o sjednocení křesťanů se nazývá ekumenismus. Křesťané slaví mnoho svátků, nejvýznamnější jsou Vánoce, Velikonoce a Letnice. Vánoce jsou svátky oslav narození Ježíše Krista, začínají 25. prosince svátkem narození Ježíše Panně Marii v Betlémě. 26. prosince je druhý svátek vánoční – sv. Štěpán, připomínka prvního mučedníka ukamenovaného pro šíření zvěsti o vzkříšeném Kristu. Vánoční doba pokračuje až do 6. ledna, kdy slaví svátek Tří králů – mudrci z východu se přišli poklonit Ježíši do Betléma, a poté končí následující neděli. Velikonoce jsou svátky, kdy si křesťané připomínají ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Věří, že byl ukřižován na Velký pátek a třetího dne (v neděli – Boží hod velikonoční) vstal z mrtvých. Jsou to svátky naděje a vykoupení. Padesát dnů po Velikonocích křesťané slaví Letnice (svatodušní svátky) jako den seslání Ducha svatého. Ten dal podle Ježíšova slibu apoštolům sílu, odvahu a znalost jazyků k šíření víry a poselství o Boží lásce lidem.	11
Nejvýznamnějšími symboly křesťanství jsou <i>kříž</i> a ryba.	3, 11, 14
Dalšími symboly jsou první a poslední písmeno řecké abecedy – alfa a omega (počátek a konec) či beránek.	11
Islám je druhým nejrozšířenějším náboženstvím.	1, 3, 11

Má 1,8–2 miliardy věřících.	3
Je nejmladším náboženstvím, vznikl v 7. století n. l.	3, 10, 13, 15
Vychází z judaismu a křesťanství.	3, 10, 13
Vyznavači jsou muslimové.	1, 3, 6, 9, 11, 13, 15, 17
Věří v jednoho boha – Alláha.	3, 6, 9, 11, 13, 15, 17
V islámu je Bůh svrchovaným a nedostupným panovníkem.	10
Počátky islámu jsou spojeny s osobou proroka Mohameda (Muhammada).	3, 6, 10, 11, 13, 15, 17
V 6. století se v Mekce narodil Muhammad.	13, 15, 17
Mekka byla už v době jeho života významným městem. Nacházela se zde prastará svatyně Ka'ba. Muhammad až do svých čtyřiceti let žil životem obyčejného člověka.	17
Stal se kupcem a setkával se s lidmi mnoha různých vyznání, mimo jiné i s křesťany a Židy. Tato náboženství ho inspirovala k vytvoření nového náboženství, které nazval islám (v překladu „odevzanost bohu“). Nové náboženství se začalo nazývat islám, jeho prorokem byl právě Muhammad. Islám měl mnoho podobných rysů jako judaismus a křesťanství – víru v jednoho Boha, víru v posmrtný život a další. Sliboval také posmrtnou odměnu těm, kdo v něj uvěří a budou se řídit příkázáními. Hříšníky naopak čekalo věčné zatracení.	13, 15
Ježíš je zde považován za jednoho z řady proroků, tato řada začíná Adamem, zahrnuje Mojžíše a končí Mohamedem.	10
Muslimové věří, že se mu poté začal zjevovat archanděl Gabriel a zvěstoval mu Boží vůli. Muhammad se stal Božím prorokem. Zpočátku mu uvěřili jen jeho nejbližší. První muslimové byli pro svoji víru pronásledováni.	17

Toto nové učení vyvolalo v Mekce zpočátku u mnohých odpor. Muhammad byl roku 622 dokonce vyhnán z Mekky, a utekl proto do města Medína. Později byl tento rok vyhlášen jako počátek letopočtu podle muslimského kalendáře.	13, 15, 17
Tato událost se označuje jako <i>hidžra</i> .	13, 17
V Medíně se stal Muhammad vládcem i hlavou náboženské obce.	13
Po několika letech se opět vrátil do Mekky, jejíž obyvatelé přijali islám.	13, 15, 17
Nechal odstranit z Ka'by modli, které tam lidé dříve uctívali.	17
Posvátnou knihou je Korán.	1, 6, 11, 13, 15, 17
Je to Mohamedem sepsaná vůle Alláha. Korán je považován za přesný záznam slov ve verších, ta měl Alláh zjevit proroku Muhammadovi prostřednictvím anděla Gabriela.	3, 11
Druhá verze: Jsou to sepsané Muhammadovy výroky jeho žáky.	13
Knihy má 114 súr (kapitol) a dodnes je v naprosto stejné podobě jako při svém vzniku před více než čtrnácti staletími.	11
Islám se dělí na dvě hlavní větve – sunnity a šíity.	1
Každý muslim musí dodržovat pět zásad islámu (pět pilířů/sloupů víry).	10, 11, 13, 15, 17
1. vyznání víry v jediného Boha (šaháda); 2. každodenní modlitba pětkrát denně; 3. 30 dnů trvající půst v měsíci ramadánu – od svítání do západu slunce se musí dospělí a zdraví muslimové zdržet jídla, pití a pohlavního styku, půst je považován za očistu člověka; 4. každoroční almužna nebo charitativní daň pro chudé a potřebné (zakát); 5. pouť do Mekky – každý zdravý muslim, který si může cestu finančně dovolit, by měl alespoň jednou za život vykonat pouť do Mekky, posvátného města, kde Mohamed začal hlásat islám.	11, 13, 15, 17
K modlitbě se muslimové scházejí v mešitě, které mohou mít štíhlé, vysoké věžičky tzv. minarety.	3, 11, 15

Její místnosti jsou pokryty koberci a vstupuje se sem bez obuvi, muži a ženy se modlí odděleně. V mešitě nalezneme výklenek, ten určuje směr modlitby – k Mekce.	11
Islám je přísným náboženstvím, dodržuje se spousta zvyků a tradic.	3, 11
Muslimové mají zakázáno konzumaci vepřového masa a krve, pití alkoholu a užívání drog.	11
V islámu existuje i islámské právo šaría, které vychází z náboženských zásad islámu, nebo ze sunny proroka, určuje muslimovi všechny běžné životní záležitosti.	3
Klade velký důraz na rodinu. Muslim si může vzít až čtyři ženy, korán to povoluje pod podmínkou, že se ke všem manželkám bude chovat spravedlivě. Svobodná dívka ale nesmí být donucena k sňatku proti své vůli. Muslimové věří, že život na zemi je pouhou přípravou na život na onom světě.	11
Nejdůležitějším a nejposvátnějším místem islámu je město Mekka.	3, 11
Dalšími jsou Medina a Jeruzalém.	3
Islám ovlivňuje život obyvatel v arabských zemích, převážně ve Střední Asii, Indii a Indonésii.	1, 3, 9
Státem s největším zastoupením muslimů na světě je Indonésie, žije jich zde až 87 %.	3
Islám má v rámci Evropy nejvíce věřících v Bosně a Hercegovině, v Albánii a v evropské části Turecka.	8
Hlavním znakem islámské víry je půlměsíc a pěticípá hvězda.	3, 11
Buddhismus je duchovní systém či myšlenkový směr.	3, 6
Buddhisté uctívají několik božstev, ty považují za smrtelné a nevědomé bytosti podobné lidem.	6
Buddhismus pochází z indického subkontinentu, vznik se datuje asi 500 let př. n. l.	3, 11, 12
Je spjat s životem a učením Siddhártha Guatama = Buddhy.	3, 11, 12, 14
Název tedy nese po svém zakladateli.	3, 6, 11, 14

Princi Siddhártovi se dlouho nedařilo dosáhnout klidu, po kterém toužil. Až si jednou sedl pod rozložitý strom. Hluboce přemýšlel a našel řešení, jak mohou lidé překonávat utrpení. Stal se brzy věhlasným učitelem známým pod jménem Buddha čili Probuzený. Tvrdil, že nemá smysl utíkat před světem do lesů, odříkat se všeho a žít se kořínky. K ničemu není ani neustálé pachtění se po příjemných věcech. To vede nakonec ke stálé nespokojenosti, starostem a trápení. Vnitřního klidu člověk dosáhne, když se obrátí ke svým touhám a nenávistem zády. Buddha přijal v Indii již rozšířenou myšlenku, že lidé nemají ubližovat živým tvorům. Člověk, který používá násilí a ubližuje lidem nebo zvířatům, tím zároveň ubližuje i sám sobě. Učení o neubližování živým tvorům se říká <i>ahinsa</i> . Buddha také neposuzoval lidi podle jejich příslušnosti k té či oné kastě.	16
Jeho učení se nazývá dharma.	11
Základem jsou Čtyři vznešené pravdy.	1, 3, 11
1. Pravda o utrpení – utrpení, které lidi zažívají je narození, stárnutí, nemoc, smrt, ztráta přátel...; 2. Pravda o vzniku utrpení – příčinou utrpení je karma neboli zákon příčiny a následku, dobré činy způsobují radost a špatné utrpení, mezi špatné patří zabití, krádež, lež,...; 3. Pravda o ustání utrpení – ustání (stav naprosté nepřítomnosti utrpení) se nazývá nirvána; 4. Pravda o cestě vedoucí ke konci utrpení – cesta do nirvány, způsob jak ukončit utrpení.	11
Po jejichž splnění se člověk dostane do stavu blaženosti – nirvány.	3, 11, 12, 14
Člověku se to nemusí podařit v současném životě, po smrti následuje reinkarnace, šance opět se přiblížit nirváně v dalším životě.	3, 12
Podle tohoto učení je život pojat jako utrpení.	3, 11
Cílem je tedy vysvobození ze sansáry – nekonečného koloběhu znovuzrození.	11
Při této duchovní cestě využívali meditaci.	12
Buddhismus se od ostatních náboženství liší tím, že neobsahuje víru a dogmata, nemá žádného boha ani posvátnou knihu. Jedná se soubor	3, 11

pravidel a mravních zásad, jak má člověk žít, aby dosáhl osvícení, tedy probuzení mysli.	
Využívá spoustu symbolů, jedním z nich je kolo dharmy, což je učení, jehož cílem je zničení příčiny lidského utrpení.	3
Na místech souvisejících s Buddhovým životem byly vystavěny kamenné chrámy připomínající kopule tzv. stúpy. První stúpy vznikaly za života krále Ašóky a měli sloužit k symbolickému uchování Buddhových ostatků. Kolem stúpy byla kamenná hradba se čtyřmi branami, na kterých se nacházely reliéfy z Buddhova života. Věřící obcházejí stúpy ve směru hodinových ručiček.	12
Jednou z forem buddhismu je tibetská forma, označuje se jako lámaismus. Přijal prvky místních náboženství, vyvinul se v 7. století v Tibetu. Dalajláma je duchovním vůdcem této formy buddhismu.	3, 7
Ten současný se jmenuje Tadžin Gjamccho.	3
Je čtrnáctým dalajlámou v řadě. Během nepokojů v Tibetu odešel do Indie, kde zůstal dodnes.	3, 7, 11
Velmi populární formou buddhismu je zen buddhismus.	10
Buddhismus je velmi tolerantní ke všem ostatním a nebrání se přijímání technického pokroku.	3
Hinduismus je třetím nejrozšířenějším náboženstvím.	3, 11
Název je odvozen od slova <i>hind</i> , což je perské pojmenování údolí řeky Indu.	11
Hinduismus je náboženstvím většiny obyvatel Indie.	3, 6, 7, 12
Není náboženstvím v pravém slova smyslu, jedná se spíše o filozofický směr. Hinduistou se člověk nestává, ale rodí.	3, 11
Narozením se také stává příslušníkem jedné ze čtyř kast – kněží; bojovníci; obchodníci, řemeslníci a zemědělci; služebníci.	11
Hlavní bohy tvoří trojice – Bráhma, Višna a Šiva.	3, 6, 11, 12
Mají i své ženské protějšky. Bráhma je považován za stvořitele světa, Višna je udržovatel světla a Šiva je považován za ničitele světa, aby ho poté mohl opět přetvořit.	3

K bohoslužbám využívají chrám nebo svatyně označované jako mandir.	
Většina hinduistů má ve vlastním domě svatyni k uctívání bohů. Hinduistický kalendář obsahuje mnoho náboženských a společenských svátků, ty bývají často věnovány jednotlivým bohům.	11
Uctívání hinduistických božstev často probíhá také na březích posvátných řek a jezer, kde se také rituálně očišťují.	3, 11
Posvátnými řekami jsou např. Indus a Ganga.	3
Hinduismus nemá žádnou hlavní posvátnou knihu, nejstaršími hinduistickými spisy jsou védy.	1, 3, 11
Obsahují oddíly věnující se vědě, filozofii, právním předpisům atd. Součástí jsou také modlitby k bohům, popis obětních obřadů či teorie o reinkarnaci.	11
Základem víry je zákon karmy, ten říká, že každá duše žije vícekrát a převtěluje se – reinkarnuje do těla podle skutků v minulém životě.	3, 6, 11
Duchovním cílem je vysvobození z cyklu smrti a znovuzrození. Jedna z cest, jak toho dosáhnout, je jóga. Duchovní učitelé hinduistů se nazývají guru.	11
Hinduisté uctívají mnoho posvátných rostlin a živočichů.	7
Hlavním posvátným zvířetem je kráva.	1, 7, 16
V hinduistických zemích se proto hovězí maso nejí, ale na mléko se kráva i v těchto zemích využívá.	7
Symbolem je posvátná slabika óm.	3, 11

Vysvětlivky k tabulce: Hravý zeměpis 6: Planeta Země = 1; Hravý zeměpis 7: Regionální geografie kontinentů = 2; Hravý zeměpis 9: Lidé a hospodářství = 3; Zeměpis 6 = 4; Zeměpis 9 = 5; Zeměpis 7: 1. díl – Amerika, Afrika = 6; Zeměpis 7: 2. díl – Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida = 7; Zeměpis 1. díl – Evropa = 8; Zeměpis 9 – Lidé a hospodářství = 9; Občanská výchova 7 = 10; Výchova k občanství 9 = 11; Hravý dějepis 6: pravěk a starověk = 12; Hravý dějepis 7: středověk a raný novověk = 13; Dějepis 6: pravěk, starověk = 14; Dějepis 7: středověk, počátek novověku = 15; Dějepis 6 = 16; Dějepis 7 = 17.

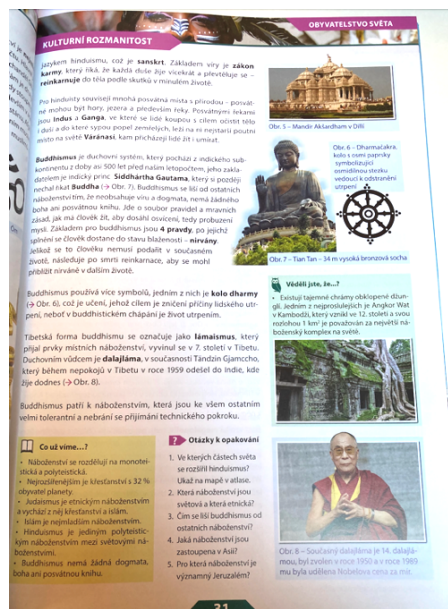
8. 1 Zhodnocení jednotlivých řad učebnic

8. 1. 1 Vydavatelství Taktik – zeměpis

Toto nakladatelství vydalo ucelenou řadu učebnic zeměpisu s názvem *Bravý zeměpis*. Učebnice jsou určeny pro základní školy a víceletá gymnázia. Ta pro 6. třídu má téma Planeta Země, obsahuje stručný popis světových náboženství. Učebnice pro 7. třídu má téma Regionální zeměpis kontinentů. Pro 8. třídu jsou učebnice dvě, jedna se věnuje Evropě a druhá České republice. Pro tuto práci je nejdůležitější učebnice pro 9. třídu s tématem Lidé a hospodářství. Ke každé učebnici patří doplňující pracovní sešit, který se zabývá stejným tématem a ve svých úlohách reflektuje informace z ní.

Učebnice nakladatelství Taktik jsou velmi dobře zpracovány. Jsou přehledné, ucelené, obsahují dostatek informací k tématu světová náboženství. Informace k tomuto tématu na sebe mají nejspíš navazovat, protože např. u islámu je v učebnici pro 6. třídu zmíněna důležitý údaj, že se dělí na dvě větve – sunnity a šíity. Tuto informaci již pak neobsahuje odstavec věnovaný islámu v učebnici pro 9. třídu.

Učebnice jsou velmi vhodně doplněny o množství názorných obrázků a fotek, které pomáhají k porozumění daného tématu. Obsahují také doplňující otázky umístěné po stranách jednotlivých listů učebnic. Jsou vzhledově atraktivní, barevné a přehledné, ale zároveň to nepůsobí přesyleně, viz. obr.1.

Obr. 1 Vybraná strana z učebnice *Bravý zeměpis* 9. Str. 31, 2020. (zdroj: vlastní foto)

8. 1. 2 Nakladatelství Fraus – zeměpis

Nakladatelství Fraus vydalo ucelenou řadu učebnic zeměpisu určené pro základní školy a víceletá gymnázia. Učebnice nesou vždy stejný název, změna se týká vždy jen čísla, které odpovídá ročníku základní školy, pro níž je daná učebnice určena.

V těchto učebnicích je téma (světových) náboženství a zmíněno jen velmi okrajově. Je to poměrně překvapivé, protože učebnice tohoto nakladatelství jsou v českém školství hojně využívány. V této řadě zcela chybí základní údaje k jednotlivým náboženstvím, vlastně zde ani jedno není konkrétně popsáno. Učebnice obsahují obecné informace, ale téměř nic důležitého ke světovým náboženstvím v nich není. Pokud by měl učitel pracovat při probírání tohoto tématu pouze s informacemi z těchto učebnic, bylo by to velmi nedostatečné.

Učebnice nejsou zajímavé ani po grafické stránce, obsahují poměrně dost textu, ale málo obrázků a map.

Obr. 2 Vybraná strana z učebnice Zeměpis 9. Str. 29, 2021. (zdroj: vlastní foto)

8. 1. 3 Nakladatelství NOVÁ ŠKOLA, s. r. o. – zeměpis

Učebnice zeměpisu od tohoto nakladatelství jsou určeny jak pro základní školu, tak pro víceletá gymnázia. Řada učebnic zeměpisu je poměrně obsáhlá, celkem je jich sedm. Na jeden školní rok jsou vždy dvě učebnice, výjimkou je pouze učebnice pro 9. třídu, která je jen jedna. Mají vždy prostý název – *Zeměpis*, podtitulem je *učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Pro 6. třídu jsou učebnice věnované planetě Zemi – *Vstupte na planetu Zemi a Přírodní obraz země*. Pro 7. třídu jsou určeny učebnice věnující se jednotlivým kontinentům, kromě Evropy – *Amerika*, *Afrika* a *Asie*, *Austrálie*, *Oceánie*,

Antarktida. V 8. třídě je probírána Evropa a Česká republika. Pro 9. třídu má učebnice téma Lidé a hospodářství. Součástí výuky zeměpisu jsou také pracovní sešity, které nebudou pro tuto práci využívány.

Učebnice zkoumané řady nakladatelství Nová škola, s. r. o. obsahují zmínku o náboženství téměř v každé z nich. Základní informace jsou vhodně doplněny o mapy, názorné obrázky a grafy. Učební text je doplněn o množství otázek, na kladené otázky však nenalezneme v textu odpověď. Každá učebnice na samotném konci obsahuje klíč se správnými odpověďmi. Zmínky o náboženství se v jednotlivých na sebe navazujících učebnicích opakují, často je tam napsáno úplně totéž, co v předchozí učebnici. Žák si tedy spíše opakuje již získané poznatky, než aby je rozšířil. Některé důležité informace v učebnicích však chybí, např. rozdělení islámu; vznik islámu; u judaismu není vůbec zmíněno Pět knih Mojžíšových a. Na druhou stranu některé zajímavosti různých náboženství jsou zmíněny u států, pro které je dané náboženství typické (např. judaismus v Izraeli). Po grafické stránce jsou učebnice poutavé.

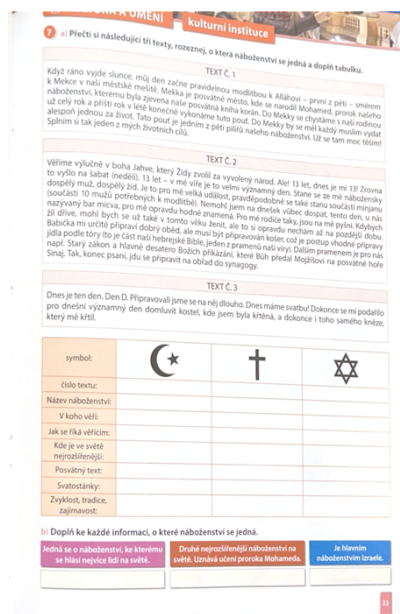
Obr. 3 Vybraná strana z učebnice Zeměpis 7. Str. 10, 2022. (zdroj: vlastní foto)

8. 1. 4 Nakladatelství Taktik – občanská výchova

Toto nakladatelství poněkud překvapivě nevydalo ucelenou řadu učebnic do občanské výchovy jako tomu bylo u zeměpisu a dějepisu. Učebnice k občanské výchově sice existují, nesou název *Občanka 6; 7; 8*, ale pro 9. ročník učebnice již není. V uvedených učebnicích není žádná zmínka o náboženství. Nakladatelství nevydalo učebnice s podtitulem „hravý“ jako u ostatních předmětů, ale vydalo pracovní sešity s názvem *Hravá občanská výchova*. Je ovšem velmi zvláštní, že k pracovním sešitům nejsou

učebnice, nevím tedy, z čeho mají sešity vycházet. Zároveň si nejsem jistá, jaká je využitelnost ve školách, protože většinou pracovní sešity jsou doplňkem k učebnici sloužící k procvičování.

Tématu světových náboženství je věnována jedna strana pracovního sešitu určeného pro 7. třídu. Z grafického hlediska je sešit poměrně atraktivní, následuje styl ostatních učebnic a sešitů tohoto nakladatelství.

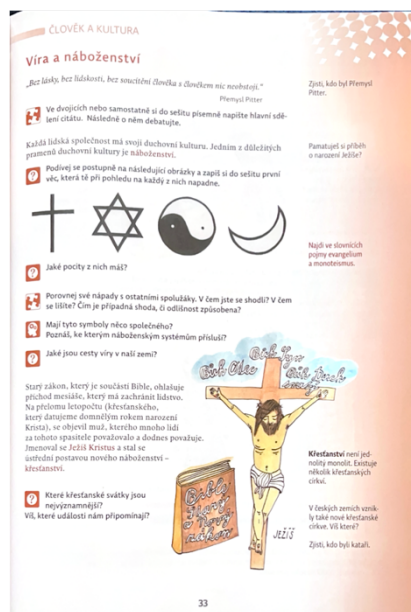

Obr. 4 Vybraná strana z učebnice *Hravá občanská výchova: pracovní sešit, pro 7. ročník*. Str. 23, 2017. (zdroj: vlastní foto)

8. 1. 5 Nakladatelství Fraus – Občanská výchova

Nakladatelství Fraus vydalo ucelenou řadu učebnic pro výuku předmětu Občanská výchova, které jsou určeny pro základní školy a víceletá gymnázia. Název jednotlivých učebnic je vždy stejný, jiné je pouze číslo podle ročníku, pro který je daná učebnice určena – *Občanská výuka 6; 7* atd. V rámci výuky občanské výchovy se v těchto učebnicích téma světových náboženství probírá pouze v sedmém ročníku.

Učebnice obsahuje poměrně málo informací k světovým náboženstvím. Více jsou zde rozebírána pouze tři – křesťanství, judaismus a islám, ale ani u nich není dostatek informací. Je však zajímavé, že některé základní informace jsou do textu doplněny pouze formou obrázku, což může při výuce posloužit k diskuzi. Po grafické stránce je učebnice přehledná, text je doplněn o otázky, které však nereflktují učivo v textu, ale poskytují informace navíc.

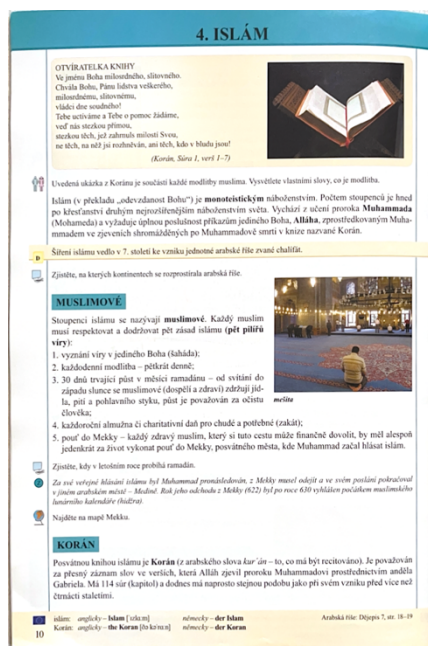

Obr. 5 Vybraná strana z učebnice *Občanská výchova 7. Str. 33, 2019.* (zdroj: vlastní foto)

8. 1. 6 Nakladatelství Nová škola, s. r. o. – občanská výchova

Učebnice tohoto nakladatelství nesou název *Výchova k občanství* a opět jsou pouze doplněny o číslo ročníku, pro který je daná učebnice určena – *Výchova občanství 6* atd. Každá učebnice tohoto nakladatelství obsahuje podtitul učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Zkoumaná řada je určena pro základní školy a víceletá gymnázia. Téma náboženství se probírá pouze v učebnici určené pro 9. ročník, ale je mu zde dán poměrně velký prostor. Věnuje se mu celá první kapitola s názvem *Člověk a náboženství* a každé světové náboženství má vyhrazenou dvoustranu. Obsahuje velmi podrobné rozebrání světových náboženství, texty jsou dobře srozumitelné.

Učivo o náboženství v ní je velmi dobře rozvrženo, je dostačující a celistvé, doplněné o obrázky, mapy a otázky. Odpovědi na otázky najdeme na konci učebnice v klíči. Po grafické stránce je učebnice velmi poutavá.

Obr. 6 Vybraná strana z učebnice *Výchova k občanství 9. Str. 10, 2018. (zdroj: vlastní foto)*

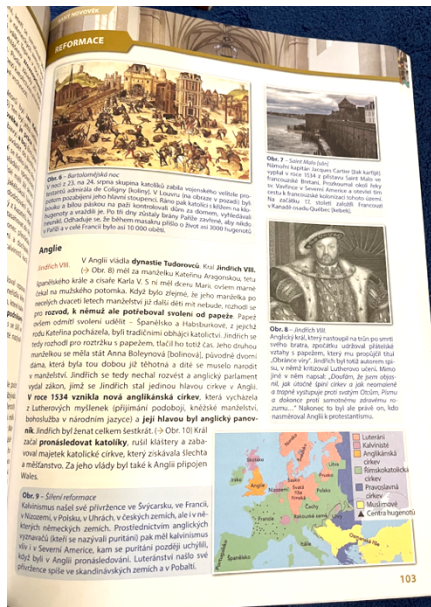
8. 1. 7 Vydavatelství Taktik – dějepis

Vydavatelství Taktik školám nabízí ucelenou řadu učebnic a k nim i pracovních sešitů pro výuku dějepisu. Opět se jedná o učebnice s přívlastkem „hravý“ – *Hravý dějepis*. Názvy všech učebnic nesou podtitul *Učebnice určená pro daný ročník ZŠ a víceletá gymnázia, v souladu s RVP*. Pro 6. třídu je učebnice věnující se tématu pravěku a starověku. Pro 7. třídu se učebnice věnuje středověku a ranému novověku. Pro 8. třídu je vyhrazeno téma novověku. Učebnice pro 9. třídu se věnuje nejnovějším dějinám. Pracovní sešity, které jsou součástí ucelené řady, ve svých úlohách a cvičeních reflektují informace z učebnice, tematicky ji kopírují.

Učebnice určené k vyučování dějepisu jsou stejně jako ty do zeměpisu poměrně zdařilé. Po grafické stránce jsou poutavé. Osahují dostatek obrázků s popisky, informací na okrajích stránek, které jsou rozšiřující, ale také vysvětlivky a otázky. U otázek se mi velmi líbilo, že se autor snažil dané téma častokrát propojit se současností, což je velmi vhodné hlavně proto, aby si žák uvědomil důležitost dějin a historie pro současnost.

Tématu světových náboženství se v rámci všech z nich věnuje pouze *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk*, což je logické, zde jsou popsány základy vzniku všech světových náboženství. Druhou učebnicí, která se náboženství věnuje, je *Hravý dějepis 7: středověk a raný novověk*, zde se ale rozebírá pouze křesťanství. Je to logický krok, protože v této knize se probírají dějiny Evropy a křesťanství zde bylo a je dominantním náboženstvím. Důraz je kladen především na reformace a štěpení církve, která v tomto období probíhala. Okrajově jsou zde zmíněny také dějiny Židů.

Jako negativní hodnotím velmi dlouhá souvětí, která mohou žákovi ztížit pochopení textu. Některá souvětí mohou být pro žáka 6. či 7. třídy kvůli své rozvleklosti na tři až čtyři řádky obtížná ke čtení a správnému porozumění. V textu se také objevovaly jak věcné, tak gramatické chyby, ale ne ve velké míře.

Obr. 7 Vybraná strana z učebnice Hravý dějepis 7. Str. 103, 2017. (zdroj: vlastní foto)

8. 1. 8 Nakladatelství Fraus – dějepis

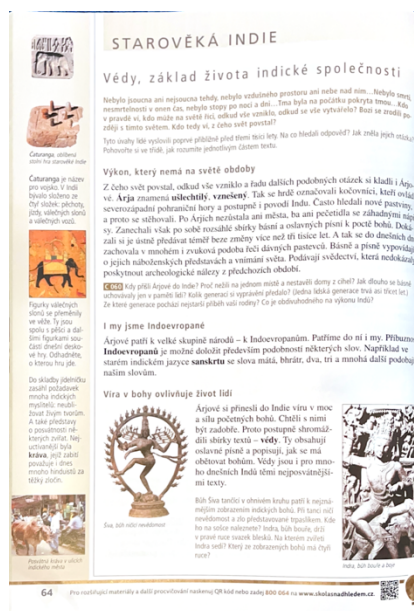
Nakladatelství vydalo pro výuku dějepis ucelenou řadu učebnic opět určenou jak pro základní školy, tak pro víceletá gymnázia. Učebnice mají jednoduchý název *Dějepis*, za nímž se nachází číslo odpovídající ročníku, pro který je učebnice určena. Pro 6. ročník jsou určena témata pravěk a starověk, pro 7. ročník Středověk a počátky nové doby, pro 8. ročník Modernizace společnosti a pro 9. Moderní doba.

K učebnicím jsou také pracovní sešity, do každého ročníku jeden, stejně jako u učebnic. Pracovní sešity kopírují učivo z učebnic. Jsou doplněny o jakýsi výpisek nejdůležitějších informací, který je vložen před většími tematickými celky – jestliže je probírán pravěk a raný středověk v jedné učebnici, v pracovním sešitu je nejprve výpisek k pravěku, poté následují cvičení, vzápětí výpisek k ranému středověku a za ním procvičování. Je to zajímavý nápad, který však působí mírně chaoticky.

Tématu náboženství se stejně jako u ostatních zkoumaných nakladatelství věnují učebnice pro 6. a 7. třídu. Informace v nich obsažené jsou poměrně rozsáhlé, ale místy jsem byla překvapená, jaké chyby se zde objevují. Například při probírání dějin judaismu je v učebnici napsáno: „Podle židovské tradice mu Bůh na hoře Sinaj předal Tóru.“, což znamená, že z Desatera na kamenných deskách autoři udělali celou Tóru. O kousek dál

vedle hlavního je však přesný překlad desatera, takže ne jak ho známe v „tradičním“ českém znění. Z toho plyne, že na jednu stranu jsou zde obsahové chyby a na druhé straně pak přehnaná přesnost, a to na jedné straně, což mi přišlo zvláštní. Dále zde jsou chyby ve velkých písmenech u slov jako Mesiáš a Spasitel se v učebnici objevují malá písmena. Věcí, která mě při čtení rušila a dle mého názoru je nadbytečná v mnoha případech, byla výslovnost v hranatých závorkách. Pokládám za zbytečné umístit za slovo Mekka jeho výslovnostní analogii, podobně také u slov Medina či hostie. Tato slova byla v učebnici pro 7. třídu. Pokud se jedná o neznámá a složitá slova, tak je to zcela v pořádku, ale v těchto případech mi to přišlo jako spíše rušivý element.

Učebnice obsahovaly dostatek údajů pouze ke třem světovým náboženstvím – judaismu, křesťanství a islámu. Nějaké informace se zde vyskytovaly také k buddhismu a hinduismu, byly ovšem poměrně zmatečné, neúplné a nejsem si jistá, zda by splnily svůj úkol, aby žáci chápali vznik těchto náboženství a základní principy. Pro příklad – v kapitole věnované starověké Indii je na okraji strany napsáno: „*Do skladby jídelníčku zasáhl požadavek mnoha indických myslitelů: neubližovat živým tvorům. A také představy o posvátnosti některých zvířat. Nejuctívanější byla kráva, jejíž zabití považuje i dnes mnoho hinduistů za těžký hřích.*“ Ale přitom na této straně nic o hinduismu jako takovém psáno není, viz obr. 8.

Obr. 8 Vybraná strana z učebnice Dějepis 6. Str. 64, 2022. (zdroj: vlastní foto)

Po grafické stránce jsou učebnice poměrně v pořádku, obsahují dostatek obrázků, nejsou nijak moc přehlceny textem. Věcí, která mi u učebnic dějepisu od nakladatelství Fraus poměrně vadí a myslím, že není úplně šťastná, je to, že se za každou cenu snaží

propojit dějiny a současnost. Mám tím na mysli, že často se zde nachází nějaký moderní obrázek na straně, kam se dle mého nehodí, a je k němu popisek, který nedává úplně smysl v propojení. Vy tak otevřete učebnici na straně věnující se starověkému Římu a konkrétně křesťanství za starověkého Říma a na okraji učence je obrázek monočlánku, který má údajně souviset s tím, že vysvětlují předponu mono, viz. obr. 9.

Obr. 9 Vybraná strana z učebnice Dějepis 6. Str. 129, 2022. (zdroj: vlastní foto)

8. 1. 9 Nová škola, s. r. o. – dějepis

Nakladatelství vydalo ucelenou řadu učebnic, jsou určeny jak pro základní školu, tak víceletá gymnázia. Pro každý ročník je jedna učebnice, opět názvy učebnic odpovídají ročníku základní školy, pro který je učebnice určena (*Dějepis 6, 7, ...*). Každá z nich má v názvu podtitul – *učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Učebnice pro 6. ročník se věnuje tématu pravěk a starověk, pro 7. ročník středověku a počátkům novověku. Pro 8. ročník je učebnice věnovaná novověku a pro 9. ročník učebnice s tématem moderních dějin. K učebnicím je vždy i pracovní sešit, který ji tematicky kopíruje.

Co se týče učiva jako takového, tak informace o světových náboženstvích se objevovaly v učebnicích pro 6. ročník s tématem Pravěk a starověk a v učebnici pro 7. ročník Středověk a raný novověk, což je opět očekávatelné. V šestém ročníku jsou popsány především základy většiny světových náboženství od nejstarších a v sedmém ročníku je více rozebrán islám a jelikož se učíme o evropském prostoru, tak hlavně vývoj křesťanství. Některé témata byla trochu zvláště chronologicky zařazena, ale to vždy záleží na autorovi, např. první bylo rozebráno fungování klášterů, života kněží atd., a teprve

poté byla kapitola věnující se křesťanství, kde byly vysvětleny i základy a vznik tohoto náboženství.

Učebnice jsou po grafické stránce v pořádku. Obsahují dostatek obrázků, grafů, některé jsou velmi povedené – např. rozdělení církví po reformaci. Zároveň obsahují zajímavé otázky apod. Z hlediska grafiky nebylo moc zdařilé to, že se zde nejednou (a to bylo zkoumáno „jen pár stran z učebnic“) objevoval text podél obrázku, kdy obrázek byl před velkou část strany, takže z textu bylo na řádku jedno slovo a druhé již s pomlčkou a pokračovalo na dalším a tam se objevoval stejný problém. (viz. obr.) Toto může komplikovat čtení textu jak pro žáky, tak i učitele. Tím, že se tam objevovala tato věc víckrát, to беру jako nedostatek. Druhou věcí bylo, že často byl text v učebnici až zbytečně natahován. Byly vkládány věty, které žákům nepředaly žádnou podstatnou informaci, ale zabraly značnou část učebního textu. Zároveň se velmi často stávalo, že se blízko po sobě objevovaly podobné formulace též informace.

Obr. 10 Vybraná strana z učebnice Dějepis 7. Str. 78, 2020. (zdroj: vlastní foto)

8. 2 Celkové zhodnocení

Provedená analýza dokládá, že každé nakladatelství se věnuje tématu náboženství jinak a téměř nelze nalézt nějaké sjednocující body. Záleží také na předmětu, celkově největší prostor je náboženství ve všech nakladatelstvích věnován v učebnicích do dějepisu. Ve všech jsou alespoň rámcově zachyceny počátky všech světových náboženství. Samozřejmě je zde popsán náboženský život například i starověkých Egypťanů či Řeků a Římanů, ale jelikož tyto informace nesouvisí s tématem světových náboženství, jsou z analýzy vyřazeny. V učebnicích dějepisu v českém školství je nejvíce

prostoru věnováno křesťanství, což se dalo očekávat, když je Evropa postavená na křesťanských základech a toto náboženství dějiny Evropy formovalo nejvíce. Neméně to platí i o našich národních dějinách. Dále je poměrně velký prostor dán judaismu a islámu. Naopak poměrně málo jsou rozebrána východní světová náboženství – buddhismus a hinduismus. Proč tomu tak je, na to nemůžeme přesně odpovědět. Lze ale předpokládat, že důvodem by mohla být vzdálenost výskytu těchto náboženství od Evropy a také velké kulturní odlišnosti. Svou roli nepochybně hraje obecně minimální pozornost věnována neevropským regionům a jejich dějinám. Informace, které se týkají křesťanství a jsou z analýzy vyňaty jsou popsány v úvodu analýzy, proto zde nebudou opět rozebírány.

Učebnice určené pro občanskou výchovu se náboženství věnují především z hlediska zvyků, slavení svátků a ovlivňování běžného života věřících daným náboženstvím. Je však pravdou, že tento fakt platí především pro nakladatelství Nová škola s. r. o., protože pouze toto nakladatelství se v učebnici pro 9. ročník náboženství věnuje, a to velmi podrobně. Z učebnic nakladatelství Fraus se o náboženství téměř nic nedozvíme a nakladatelství Taktik žádnou učebnici, v níž by byla věnována pozornost náboženství, ani nevydalo. Je možné, že to demonstruje pro mnohé překvapivý fakt, že v rámci RVP ZV se v předmětu občanská výchova náboženství vyskytuje jen okrajově a očekávané výstupy mohou být naplněny i bez toho, aby se tématu věnovala soustavnější pozornost, viz kapitola 5.

V učebnicích zeměpisu se na náboženství nahlíží především z pohledu rozmístění ve světě. Také jak ovlivňuje obyvatele různých států apod. V zeměpisných učebnicích je toto téma nejvíce doplněno o obrázky, mapy apod., což je velmi vhodné. Tyto učebnice jsou po grafické stránce nejpoutavější, především učebnice nakladatelství Taktik. Nejhůře z nakladatelství v rámci zeměpisu z analýzy vychází nakladatelství Fraus, informace v těchto učebnicích nejsou ucelené a bohužel nejsou ani dobře podpořeny obrázky, grafy či mapami.

Pokud bychom chtěli ze zkoumaných nakladatelství vybrat celkově nejlepší, jak z hlediska obsahového, tak grafického, není to vůbec jednoznačné. Můžeme se o to pokusit alespoň za jednotlivé předměty. V dějepise byly učebnice velmi vyrovnané, graficky jsou na tom lépe učebnice nakladatelství Nová škola s. r. o. a Taktik. Učebnice Fraus, ale na druhou stranu obsahovaly některé informace, které ostatní nakladatelství do učebnic nezařadily. Informace v učebnicích Fraus podávaly nejkomplexnější pohled, často zacházely do velkých detailů (ale objevovaly se věcné i obsahové chyby

viz. 7. 1. 8 Nakladatelství Fraus – dějepis). Věnovaly se ve velké míře i vlivu náboženství na věřící, především u judaismu a křesťanství, což u ostatních učebnic dějepisu nebylo.

V občanské výchově jsou jednoznačně nejlepší učebnice nakladatelství Nová škola s. r. o., resp. jedna učebnice, která se náboženství věnuje. Poskytuje ucelený pohled, což v případě nakladatelství Fraus říct nemůžeme. Tam nejsou téměř žádné informace. A jak již bylo zmíněno, nakladatelství Taktik se náboženství v občanské výchově nevěnuje. V zeměpise to tak jednoznačné není, ale pokud přihlídneme i na zpracování pracovních sešitů, tak nejlepším z nakladatelství bude Taktik. Toto nakladatelství opět v rámci zeměpisu podává nejlepší zpracování tématu, a to jak po obsahové stránce, tak grafické.

9. Postup tvorby a zpracování návrhu učebnice

Nejdůležitějším z praktické části této práce je samotná tvorba návrhu integrované učebnice. Obornou literaturou pro tvorbu textové části učebnice byla práce od Reného Matloviče *Geografia religii*. Základní teoretický rámec pro text tvořil také text vycházející z analýzy učebnic. Při psaní textu byl kladen důraz především na srozumitelnost pro žáky – jednodušší jazyk, ne příliš dlouhá souvětí, srozumitelnost informací. Pokud se v textu nacházejí informace či slova, kterým by žáci druhého stupně ZŠ nemuseli rozumět, jsou v učebnici vždy v rámci zajímavostí dovysvětleny. Druhým velmi důležitým aspektem při tvorbě textu byla obsahová správnost kdy, jak je zmíněno výše, byla využívána především odborná literatura. Text je koncipován tak, aby splňoval požadavky integrované učebnice a zvládl podle něj učit učitel zeměpisu, dějepisu i občanské výchovy.

Text učebnice je doplněn o zajímavosti, které buďto dovysvětluje informace obsažené v hlavním textu, anebo hlavní učební text rozšiřují. Hlavní text a zajímavosti jsou od sebe graficky zřetelně odděleny. V učebnici není zařazen rejstřík pojmů, protože všechny důležité pojmy jsou podrobně vysvětleny vždy u textu, na který jsou navázány, a to v rámci zajímavostí.

Učební text je také doplněn o úkoly a otázky, které buďto vycházejí z textu či obrázků a map, které doplňují hlavní učební text, anebo jsou rozšiřující a slouží k rozvíjení dalších dovedností žáka (kompetence k řešení problémů, kritické, analytické myšlení apod.). Řešení těchto úkolů v učebnici není. Tyto úkoly totiž nejsou povinné pro úspěšné absolvování a pochopení toho, co má učebnice žákům předat. Jsou spíše pomocníkem pro učitele či zvědavé žáky. Mohou posloužit jaké témata diskuze v hodinách, aktivita na začátek hodiny či pro povzbuzení pozornosti v průběhu hodiny.

Za hlavním textem kapitoly je vždy vloženo shrnutí či opakování, které může žákům sloužit k ukotvení si nejpodstatnějších informací z textu kapitoly. Pod každým shrnutím se nachází hodnotící tabulka, která slouží k žákově zpětné vazbě. Žák si sám zhodnotí, jak se mu pracovalo, co se mu líbilo a nelíbilo, co ho bavilo, co pro něj bylo nové atd. (viz obr. 11)

Co pro mě bylo nového	Co jsem už věděl/a dřívě	Nejzajímavější informace v kapitole	Celkové zhodnocení kapitoly
			😊 moc mě bavila
			🙂 docela se mi líbila
			😞 nebavila mě/ nelíbila se mi

Obr. 11 Ukázka hodnotící tabulky z učebnice

Na závěr každé kapitoly je zařazen úkol, který vychází z probrané kapitoly (viz obr. 12). Úkoly jsou koncipovány tak, že mohou pomoci učitelům, kteří bude učebnici používat, ke koncipování hodiny či její části. Některé jsou delší, jiné kratší a jednodušší. Byla snaha, aby za každou kapitolou byl dán úkol, který rozvíjí jiné typy práce v hodině. Dvakrát se zde vyskytuje pouze práce s textem, ale každý z těchto úkolů sleduje a u žáka rozvíjí něco jiného. Kromě práce s textem zde nalezneme úkol, kdy žáci pracují s mapou; rozvíjí svou kreativitu při tvorbě plakátů; ověřují si získané znalosti na „myšlenkové mapě“ a další. Tyto úkoly jsou koncipovány převážně tak, aby jejich výsledek záležel na samotné práci žáka. Rozvíjel jeho čtenářskou gramotnost, kritické myšlení, samostatnost atd. Na samém závěru učebnice je pracovní list, který shrnuje téma učebnice, jsou zde různé typy úkolů, aby si žáci opět zkusili více typů práce.

Jíme na konci kapitoly, jak už jste jistě čekali, tak přicházím opět já pan Panda, a mám pro vás další úkol. Tentokrát jsem si pro vás připravil krátký pracovní list. Díky němu si zopakujete, co jste se dozvěděli v kapitole o islámu.

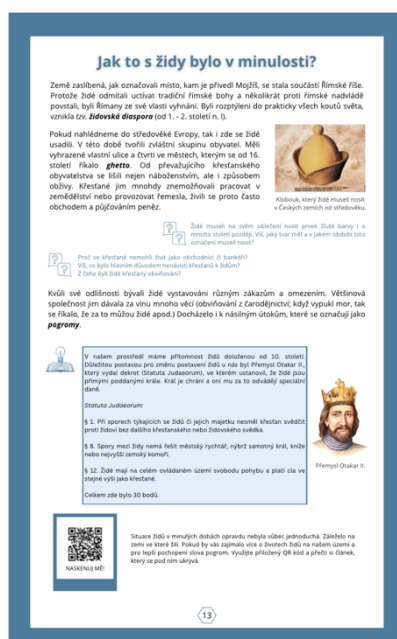
- Jednou z povinností muslimů je modlitba k Alláhu, která má určitá pravidla. Kolikrát denně se muslim musí modlit a jaký je směr modlitby?
- Do šedé mapy označte alespoň pět států, kde dominuje islám. Napište i názvy těchto států:
- Do prázdných míst doplňte chybějící slova:
Vznik islámu je spojen s osobou _____ Mohameda. Podle tradice se mu zjevil archanděl _____ a přikázal mu, ať svá zjevení šíří. Tato zjevení byla postupně sepsána do knihy, která se jmenuje _____. Nové učení, které Mohamed šířil, se neblaho nejvyšším představitelem v Mekce, proto utékl do _____. Tomuto odchodu se říká _____ a je počátkem _____ kalendáře.
- Jak se jmenuje typ stavby na obrázku? Napište vše, co o těchto stavbách víte.
- Zamyslete se a napište všechno, co spojuje islám, křesťanství a judaismus.

40

Obr. 12 Ukázka zadání úkolu za kapitolou věnující se islámu.

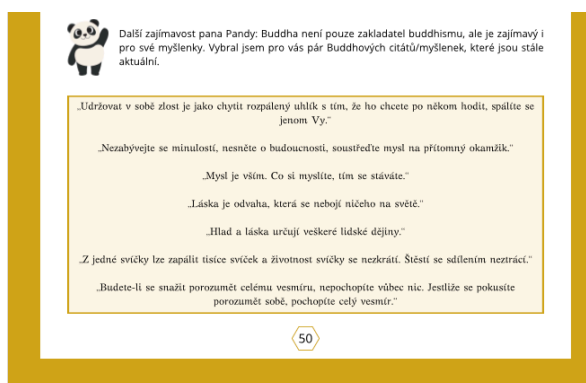
Celá grafická stránka učebnice je tvořena v internetovém programu Canva. Z tohoto programu je hojně používaná grafika, obrázky či animace. Ostatní obrázky a ostatní

zdroje využívané v učebnici jsou odcitovány na konci DP. Součástí přebalu učebnice jsou obrázky vygenerované umělou inteligencí a v tónech barev těchto obrázků se následně nese celá učebnice. Každá kapitola má svou barvu a všechny prvky objevující se v dané kapitole jsou do této barvy sladěny. Je to z důvodu větší přehlednosti, zároveň barevné odlišení kapitol může žákům pomoci k lepšímu zapamatování si informací. Hlavní text je doplněn o mapy, obrázky a animace, které pomáhají k lepšímu pochopení celé problematiky. Dalším prvkem, který se v učebnici objevuje, jsou QR kódy, pod kterými se ukrývají další zajímavosti a články související s tématem. (viz obr. 13)

Obr. 13 Ukázka vybrané strany z učebnice.

Důležitým prvkem učebnice je také zařazení průvodce učebnicí. Tento prvek zvyšuje zajímavost pro žáky a může sloužit jako nástroj k udržení pozornosti u žáků. Průvodce je zařazen především z toho důvodu, že se jedná o učebnici na ZŠ. (viz obr. 14)

Obr. 14 Ukázka zapojení průvodce do učebnice.

10. Zhodnocení učebnice experty

Dokončená učebnice byla následně poslána expertům na zhodnocení, experty byli učitelé z praxe základních a středních škol, po dvou za každý aprobační předmět (zeměpis, dějepis, občanská výchova). Všichni měli alespoň pěti letou praxi a v současnosti učí aprobovaný předmět. Spolu s učebnicí byli požádáni k zodpovězení těchto otázek:

1. Splňuje učebnice požadavky integrované učebnice, je využitelná ve Vašem vyučovacím předmětu?
2. Je učebnice obsahově správně z hlediska Vašich aprobačních předmětů?
3. Úkoly v učebnici jsou přiměřené věku žáků?
4. Splňuje navrhovaná učebnice grafické požadavky na učebnice obecně? Je dostatečně graficky atraktivní?
5. Případné další připomínky a poznámky.

10. 1 Expertní analýza navrhované učebnice

1. Splňuje učebnice požadavky integrované učebnice, je využitelná ve Vašem vyučovacím předmětu?

Respondenti se shodli, že učebnice splňuje požadavky integrované učebnice a že se dala používat v jejich aprobačních předmětech. Slovem, které bylo v odpovědích respondentů z praxe často skloňováno, je komplexnost či ucelenost. Dovolím si tedy tvrdit, že je splněn jeden dílčích cílů, a to vytvoření učebnice, která téma světových náboženství podává komplexně.

Jedna z respondentek, konkrétně za občanskou výchovu uvádí: „*Učebnice je využitelná v předmětu občanské výchovy a nabízí jak učitelům, tak žákům ucelený souhrn světových náboženství. Učebnice popisuje jak základní znaky a fakta jednotlivých náboženství, tak spoustu zajímavých informací, které mohou využít žáci, které toto téma více zajímá.*“ Je tedy oceněno i to, že je učebnice koncipována tak, aby rozvíjela další zájem o tuto problematiku.

Druhým z respondentů k otázce uvádí: „*Od slovního spojení integrovaná učebnice očekávám její komplexnost. Což dle mého názoru tato práce více než splňuje. Je zřetelné, že autorka je vedle geografie také studentka historie. Tyto dvě roviny se v učebnici krásně prolínají a doplňují. Což je na finálním produktu velice znát.*“

2. Je učebnice obsahově správně z hlediska Vašich aprobačních předmětů?

Podle respondentů je učebnice po obsahové stránce za jednotlivé předměty v pořádku. Žádný z dotazovaných neměl s obsahovou stránkou učebnice problém, dokonce ani u historického vývoje křesťanství. Právě naopak v odpovědích se objevovalo, že sice je tato část kapitoly obsáhlá, ale pro komplexnost tématu, je velmi důležitá.

Jedna z respondentek ocenila i jazykovou a stylistickou stranu textu, a to takto: „*Ano, autorka představuje jednotlivá náboženství velmi komplexně, poskytuje informace, které jsou základní, ale neopomíjí bohaté detaily a zajímavosti. Učebnice neposkytuje strohý výkladový text, ale pracuje s formou příběhu. Toto líčení dějin je vždy podkládáno zeměpisnými údaji. Na základě tohoto přístupu je text nejen věcný, nýbrž také poutavý. Autorka však nemá tendence k vágnosti či nadměrné příběhovosti.*“

Jediná výtka k obsahu se objevila u tématu antisemitismu, který je v rámci kapitoly o judaismu zařazen na konec jako zadání úkolu. Nyní uvádím citaci odpovědi jednoho z dotazovaných, a poté uvedu své stanovisko. „*Co se obsahu týče z mého pohledu v pořádku. Upřímně některé části bych asi učil jiným způsobem. Například u problematiky Judaismu mi přijde otázka antisemitismu velmi upozaděná a připadá mi spíše jako doplňující informace což by z mého pohledu být neměla. Toto bych možná více rozebral, na tomto příkladu se krásně mohlo ukázat právě to přídavné jméno integrovaná (geografický, historický, politický aspekt).*“ Zcela rozumím postoji respondenta, antisemitismus je nosné a velmi podstatné téma. Jelikož se jedná primárně o učebnici na ZŠ, dovolila jsem si toto téma zařadit do učebnice pomocí úkolu. Zároveň však tento úkol nutí žáky si text velmi pečlivě pročíst a díky tomu se na něj soustředit a věřím tomu, že si díky tomuto typu práce odnesou z hodiny mnoho. Antisemitismus se probírá především na SŠ, a to v rámci tématu Druhé světové války, proto si myslím, že na základní škole je dostatečný i tento „výklad“ pomocí samostatné práce s článkem. Zde se také nabízí další kreativita a uvážení učitele, který by podle učebnice učil, zda chce téma rozebrat více či nikoliv.

3. Úkoly v učebnici jsou přiměřené věku žáku?

Jako odpověď na tuto otázku příkládám citaci odpovědi jedné z respondentek, ta ve své odpovědi shrnuje vše, na čem se shodují i ostatní dotazovaní: „*Úkoly jsou velmi tvůrčí, nutí žáka/studenta k tvořivé a hloubavé mysli. Nejde jen o vyhledávání dat*

a informací. Autorka cílí na snahu o zamyšlení se žáka/studenta nad danou problematikou, vlastním názorem a hledání souvislostí.

Některé úlohy mohou působit náročněji, ale při výkladu je vždy poskytnuta pomocná ruka průvodce pana Pandy a výkladového textu.“

Z odpovědi vyplývá, že podle respondentů jsou otázky a úkoly adekvátní věku žáků. Respondenti rovněž oceňují především rozmanitost úkolů a důraz na práci žáka při vypracovávání těchto úkolů.

4. Splňuje navrhovaná učebnice grafické požadavky na učebnice obecně? Je dostatečně graficky atraktivní?

Grafické zpracování bylo hodnoceno velmi pozitivně.

„Po grafické stránce je učebnice moc povedená a vede k tomu, že se těšíme, až otočíme na další stranu. Vše spolu ladí, je přehledná a pomocí grafických značek jsou jednotlivé pasáže efektivně oddělené.“

„Co je na učebnici výrazným aspektem, je její grafické ztvárnění. Každá kapitola je jinak graficky zpracovaná. Barvy jsou klidné a pro žáky nerušivé. Tvůrčí činnost autorky představuje učebnici, která je velmi různorodá a čtenáři poskytne graficky členěný výklad, který je obohacován příhodnými obrázky a fotografiemi.“

„Grafická úprava je jednoduše krásná. Autorka projevila cit pro barvu a obecně pro kompozici jednotlivých prvků. Barevné rozlišení jednotlivých kapitol je velice dobrý nápad, což velice cením. Celá práce na mě působí velmi příjemným dojmem, co se grafiky týče.“

5. Případné další připomínky a poznámky.

Zde uvádím připomínky respondentů, které ve svých odpovědích uvedli.

„V úvodu práce by bylo vhodné vysvětlení fungování QR kódů, které představují skvělou inovaci a modernizaci výkladového textu, ale nelze předpokládat, že každý žák či student bude znalý v užití QR kódů.“ Tato poznámka je jistě podnětná a zvažovala jsem, zda do učebnice ještě návod, jak pracovat s QR kódy nevložit. Nakonec jsem tak neučinila, protože QR kódy jsou dnes poměrně hojně využívány v různých odvětvích (výlety – tabule se zajímavostmi, bankovníctví, restaurace aj.). Z toho důvodu si myslím,

že žáci na druhém stupni budou vědět, jak se QR kód používá, případně jim může poradit vyučující.

„Časová dotace občanské výchovy na základních školách není dle mého názoru dostatečná a často jsou hodiny občanské výchovy vytlačovány. V tomto případě není příliš reálné se věnovat jednotlivým náboženstvím tak moc podrobně. I přesto je ale učebnice koncipována tak, že nabízí učitelům možnost pracovat s ní tak, aby si z ní žáci i s malou časovou dotací vzali maximum.“ Za tuto připomínku jsem velmi vděčná a sdílím názor respondentky, že na výuku náboženství v občanské výchově je vymezeno velmi málo času. To vyplývá i ze samotného rozboru RVP ZV v kapitole 5. Přesto si myslím, že probírání náboženství do hodin občanské výuky patří, a pokud na to „není čas“ je podle mě vhodné, že to, co nestihne probrat s žáky učitel občanské výchovy, s nimi může probrat učitel zeměpisu či dějepisu, a to komplexně i pomocí navrhované učebnice.

Jednou z expertek, která evaluovala tento návrh učebnice, byla i docentka vyučující na Filozofické fakultě Univerzity Palackého historii. Ta shrnuje učebnici a práci na ní těmito slovy: *„Výklad je velmi pěkný, jasný, dobře strukturovaný. Text je hodně informačně nabitý, ale přehledný a dobře uchopený. Máte dar složité věci formulovat jasně, a přitom se nedopouštět zjednodušení. Velmi oceňuji práci s mapami, grafy a skvělé jsou QR kódy a volba článků.“*

11. Závěr

Z předchozí kapitoly vyplývá, že hlavní cíl práce, kterým bylo vytvoření integrované učebnice na téma *Světová náboženství*, která by byla využitelná v zeměpise, dějepise i občanské výchově na základní škole, případně víceletých gymnáziích, byl splněn. Podařilo se sestavit vhodný návrh integrované učebnice na téma *Světová náboženství*. Byl vytvořen takový návrh učebnice, který po obsahové stránce může žákům předat ucelený/komplexní pohled na problematiku světových náboženství. Zároveň je učebnice koncipována tak, aby podle ní mohl učit například učitel zeměpisu, který nemá vystudovaný dějepis či občanskou výuku a naopak. Myslím, že tato práce i odpovědi expertů z praxe dokazují, že sestavit integrovanou učebnici na vybrané téma se zdařilo, a že by tvorba takovýchto učebnic obstála v praxi. Odborníci praxe oceňovali jak obsahovou stránku, tak grafickou. Kladně hodnotili moderní prvky zařazené do učebnice, jako jsou QR kódy či průvodce učebnicí.

Myslím, že se snad podařila naplnit také dílčí cíl, aby učebnice nebyla vágním představením problematiky, ale mohla by pro žáky být zajímavá a podněcovat jejich případný další zájem o téma světových náboženství či náboženství obecně. Zároveň úkoly v učebnici mají za cíl rozvíjet i kritické myšlení žáků, rozvíjet jejich čtenářskou gramotnost či kreativitu. Učebnice může žákům pomoci formovat názor na daná náboženství a snad také informace z učebnice mohou žákům lépe pochopit politické dění v některých částech světa. I díky tomu si dovoluji říci, že díky této učebnici by si žáci mohli lépe uvědomit, jak důležitou roli náboženství i v dnešním moderním světě hraje.

V neposlední řadě se podařilo naplnit i ambici, aby s učebnicí měli zájem pracovat učitelé a učit podle ní. Někteří z respondentů přímo uvedli, že by se vůbec nebáli učebnici ve svých hodinách použít. Pokud to tedy shrnu podle evaluace, která je v práci zmíněna, by tento návrh učebnice mohl být použitelný v praxi a splňuje obecné požadavky na integrovanou učebnici.

12. Summary

The thesis shows that the main objective of the thesis, which was to create an integrated textbook on world religions that could be used in geography, history and civics at primary school or multi-year high schools, has been fulfilled. A textbook design has been created which, in terms of content, can provide pupils with a truly integrated/comprehensive view of world religions. At the same time, the textbook has been designed in such a way that it can be used by, for example, a geography teacher who has not studied history or civics and vice versa.

Experts praised both the content and the graphics. They positively evaluated the modern elements included in the textbook, such as QR codes or the textbook guide.

I think that this work and the responses of the experts prove that the design of an integrated textbook on the selected topic was successful and that this integrated textbook design would hold up in practice.

13. Seznam literatury a zdrojů

13. 1 Seznam literatury

BARTLOVÁ, Ludmila. *Soubor učebních materiálů a pomůcek pro výuku tématu světová náboženství* [online]. Olomouc, 2022 [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/zfyoy7/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila; Lubor KYSUČAN a Marie FEJFUŠOVÁ. *Dějepis 6: vzdělávací oblast Člověk a společnost*. 9. aktualizované vydání. Duhová řada. Brno: Nová škola, 2022-. ISBN 978-80-7600-340-8.

BOČANOVÁ, Tereza, Eliška KUBŮ, Karel ZNAMENÁČEK, et al. *Hravý zeměpis 6: planeta Země: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, [2014] -2017. ISBN 978-80-7563-112-1.

BROM, Zdeněk, Dagmar JANOŠKOVÁ, Monika ONDRÁČKOVÁ, Dagmar ŠAFRÁNKOVÁ, Hana MARKOVÁ a Jitka ŠEBKOVÁ. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2019. ISBN 978-80-7489-471-8.

BRTNOVÁ ČEPIČKOVÁ, Ivana. *Didaktika přírodovědného základu*. Skripta. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2013. ISBN 978-80-7414-597-1.

ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Pedagogika. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-3450-7.

ČAPKA, František a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 8: vzdělávací oblast Člověk a společnost: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Šesté vydání. Duhová řada. Brno: Nová škola, 2020. ISBN 978-80-7600-179-4.

ČERVENÝ, Pavel, Jan KOPP, Pavel MENTLÍK a Magdalena ROUSOVÁ. *Zeměpis 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-707-8.

ČURDA, Jan a Jan DVOŘÁK. *Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*. Brno: Didaktis, c2014-c2015. ISBN 978-80-7358-223-4.

DRAKE, Susan M. *Meeting standards through integrated curriculum* [online]. Alexandria, Va.: Association for Supervision and Curriculum Development, 2004 [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=3002088>.

Dějepis 9: pro základní školy a víceletá gymnázia. 3. vydání. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus, 2021. ISBN 978-80-7489-713-9.

GÉRINGOVÁ, Jana, Markéta HLOŽKOVÁ, Zuzana KLOPACZ, Vlasta KŘENKOVÁ, Iveta MARTINCOVÁ, Petr ŠIMON, Jana VÁCHOVÁ a Petra VENHUDOVÁ. *Hravý zeměpis 8*. 3. vydání. Praha: Taktik International, [2016]. ISBN 978-80-87881-99-6.

GÉRINGOVÁ, Jana, Markéta HLOŽKOVÁ, Zuzana KLOPACZ, Kateřina KNŮROVÁ, Iveta MARTINCOVÁ, Petr ŠIMON a Petra VENHUDOVÁ. *Hravý zeměpis 9: lidé a hospodářství: pracovní sešit pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. 3. vydání. Praha: Taktik, 2018. ISBN 978-80-7563-167-1.

GÉRINGOVÁ, Anna; Klára ZICHÁČKOVÁ a Kateřina ŠRÁMKOVÁ. *Hravá občanská výchova 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 978-80-7563-047-6.

GRŮNHUTOVÁ, Petra, Michaela JINDRÁČKOVÁ, Petr MÁCHA, Vladimíra HORKÁ a Veronika KRÁLOVÁ. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, [2015-2016]. ISBN 978-80-87881-75-0.

HŮBELOVÁ, Dana a Petr CHALUPA. *Zeměpis*. 6. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2020. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-824-4.

CHALUPA, Petr a Dana HŮBELOVÁ. *Zeměpis 9: lidé a hospodářství*. 6. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-952-4.

JANOŮŠKOVÁ, Eva. *Analýza učebnic zeměpisu* [online]. Brno, 2008 [cit. 2024-03-06]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/yzxx4b/>. Disertační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Petr Chalupa, CSc.

JŮZA, Vladislav a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 9: moderní dějiny: učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*. Čtení s porozuměním. Brno: Nová škola – Duha, 2020. ISBN 978-80-88285-20-5.

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.

KOHOUTOVÁ, Alice, Jiří PREIS a Jiří DVOŘÁK. *Zeměpis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-708-5.

KORCOVÁ, Václava, Vít VLNAS, Eva ZÁLOHOVÁ, Daniela TINKOVÁ, Jan KŘÍŽENECKÝ, Jan RANDÁK, Ivana KALISTOVÁ, Lukáš NOVOTNÝ, Ivo BUDIL, Jiří KÁLAL, Radovan LOVČÍ, Milan PECH, Pavel HELAN, Jaroslav ROKOVSKÝ, Markéta FRONKOVÁ, Bohdan ŠTĚRBA a Petr VÍTEK. *Dějepis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. vydání. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus, 2021. ISBN 978-80-7489-712-2.

LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 5. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-008-7.

LINHART, Jiří, Milan METLIČKA, Petr HUBKA, Karel ROM, Miroslav POPELKA, Ivana KALISTOVÁ, Václav SOUKUP, Ladislav BAREŠ, Jana PEČÍRKOVÁ, Jaroslav STRNAD, Jakub MARŠÁLEK, Hana TŘÍSKOVÁ, Eva ZÁLOHOVÁ, Igor LISOVÝ, Václava KORCOVÁ, Eliška BARTÁKOVÁ, Radovan LOVČÍ, Jiří SUDA, Marek NOVOTNÝ, Jitka TĚTKOVÁ a Jan BURIAN. *Dějepis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. vydání. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus, 2022. ISBN 978-80-7489-800-6.

MATLOVIČ, René: *Geografia religii: náčrt problematiky*. Prešov: Prešovská univerzita, 2001. ISBN 80-8068-062-0.

MARADA, Miroslav. *Zeměpis 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-710-8.

MARADA, Miroslav, Tomáš HAVLÍČEK, Tomáš MATĚJČEK, Martin HANUS a Pavel CHROMÝ. *Zeměpis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-709-2.

MÁCHA, Petr. *Hravý dějepis 7: středověk a raný novověk: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 978-80-7563-068-1.

MÁCHA, Petr, Anna VITÁSKOVÁ; Lenka JEDLIČKOVÁ, Ondřej DEDEK, Michaela JINDRÁČKOVÁ et al. *Hravý dějepis 8: novověk: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2018. ISBN 978-80-7563-151-0.

MÍSAŘOVÁ, Darina a Jan HERCIK. *Kapitoly z didaktiky geografie 1*. Studijní opory. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3849-8.

MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2023.

OSTAP, Pavel; Lenka JEDLIČKOVÁ, Kateřina ŠTRPKOVÁ, Pavla VOKÁLOVÁ, František KOLOUCH et al. *Hravý dějepis 9: nejnovější dějiny: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2020. ISBN 978-80-7563-242-5.

PODROUŽEK, Ladislav. *Integrovaná výuka na základní škole v teorii a praxi*. Moderní pedagogika v teorii a praxi. Plzeň: Fraus, 2002. ISBN 80-7238-157-1.

PRÁTOVÁ, Karla, Ondřej ZABLOUDIL PECHNÍK a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 7: středověk, počátek novověku: pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia*. Druhé upravené vydání. Brno: Nová škola – Duha, 2020-2023. ISBN 978-80-88285-27-4.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 5., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0456-5.

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-49-4.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

PTÁČEK, Petr. *Implementace nepovinného předmětu náboženství v kontextu etiky, jako principu při řízení školy a výuky žáků základní školy* [Online]. Olomouc, 2023 [cit. 2024-03-29]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/oskus9/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Jiří Pospíšil, Ph.D.

ROSENKRANC, Filip, Lenka KŘEJČOVÁ, Jana HARUŠŤÁKOVÁ, Miroslav LIBICHER, Jiří MOTL, Ruth Jochanan WEINIGER, Marek ČEJKA, Bronislav OSTŘANSKÝ, Zdeněk VOJTÍŠEK, Zuzana PLACHKÁ a Lenka PUTALOVÁ. *Žijeme spolu. Mluvíme spolu?* Praha: Charita Česká republika, 2017. ISBN 978-80-270-2379-0

RONČKOVÁ, Kateřina, Jana GÉRINGOVÁ, Petr FIALA, et al. *Hravý zeměpis 6: planeta Země: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, [2013-2016]. ISBN 978-80-905029-6-3.

STRAŠILOVÁ, Gabriela, Eliška KUBŮ, Eva KYŠOVÁ, et al. *Hravý zeměpis 9: lidé a hospodářství: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, [2015] -2020. ISBN 978-80-7563-287-6.

SVATOŇOVÁ, Hana. *Zeměpis 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2019. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-077-3.

SVATOŇOVÁ, Hana, Jaromír KOLEJKA, Petr CHALUPA a Dana HÜBELOVÁ. *Zeměpis 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 8. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-997-5.

ŠIMON, Petr, Jana VÁCHOVÁ, Lucie MÜLLEROVÁ, Pavel TAUŠ, Iveta MARTINCOVÁ a Jana GÉRINGOVÁ. *Hravý zeměpis 7*. 3. vydání. Praha: Taktik International, [2016]. ISBN 978-80-87881-79-8.

ŠINDÝLEK, Jan, Tereza BOČANOVÁ, Eliška KUBŮ, et al. *Hravý zeměpis 7: regionální zeměpis kontinentů: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, [2013] -2017. ISBN 978-80-7563-072-8.

TOLMÁČIOVÁ, Terézia. *Učebnice a výučba zeměpisu na základných školách v Slovenskej republike po roku 1992*. In: WAHLA, Arnošt ed. *Učebnice geografie 90. let*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000. ISBN 80-7042-798-1.

VELÍMSKÝ, Tomáš, Václav FRONK, Václava KORCOVÁ, Eva ZÁLOHOVÁ, Pavel ŤUPEK, Eliška BARTÁKOVÁ, Ivana KALISTOVÁ, Jiří SANKOT, Michal SCHUSTER, Jaroslav HRDLIČKA, Marie KOLDINSKÁ, Ivo BUDIL, Jiří KÁLAL, Markéta FRONKOVÁ, Radovan LOVČÍ, Marek NOVOTNÝ, Jiří SUDA. *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. vydání. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus, 2021. ISBN 978-80-7489-711-5.

13. 2 Seznam obrázků v učebnici

Kapitola: Co je to náboženství?

Kruh se symboly náboženství: *Wikipedie: "Religious circle"*. Online. 2011. Dostupné z: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RELIGIONES.png> [cit. 2024-03-02].

Mapa omezování náboženské svobody: *Around The World – Separation of Church and State: Secularism*. Online. Dostupné z: <https://stateandchurchsep.weebly.com/around-the-world.html>. [cit. 2024-04-01].

Zastoupení jednotlivých náboženství ve světové populaci: *Ekonom: Křesťanství na ústupu. V Evropě do roku 2050 posílí ateismus a islám*. Online. 2016. Dostupné z: <https://ekonom.cz/c1-65066470-krestanstvi-na-ustupu-v-evrope-do-roku-2050-posili-ateismus-a-islam>. [cit. 2024-03-02].

The Global Religious Composition Landscape: DESHMUKH, Anshool. *VISUAL CAPITALIST: https://www.visualcapitalist.com/mapped-major-religions-of-the-world/*. Online. 2022. Dostupné z: <https://www.visualcapitalist.com/mapped-major-religions-of-the-world/>. [cit. 2024-03-02].

Socha Konfucia: *Wikipedie: Konfuciova socha v jeho chrámu*. Online. 2005. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Konfucius#/media/Soubor:Confucius_Statue_at_the_Confucius_Temple.jpg. [cit. 2024-03-01].

Ying-Yang: VINKLER, Antonín. *NOVÁ AKROPOLIS: Tao-Te-Ťing*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.akropolis.cz/content/tao-te-ting>. [cit. 2024-03-02].

Kapitola: Judaismus

Mapa rozložení podílu judaismu ve světě: *Wikipedie: File: Jewish distrib country.png*. Online. 2010. Dostupné z: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Jewish_distrib_country.png. [cit. 2024-03-07].

Židovský klobouk: GRYCOVÁ, Alena. *Deník.cz: OBRAZEM: Od středověku po holocaust. Výstava seznamuje lidi s historií Židů*. Online. 2018. Dostupné z: <https://www.denik.cz/galerie/obrazem-od-stredoveku-po-holocaust-vystava-seznamuje-lidi-s-historii-zidu.html?back=980495829-47-1&photo=2>. [cit. 2024-03-07].

Přemysl Otakar II.: *České Budějovice: Životní příběh Přemysla Otakara II. - část třetí*. Online. Dostupné z: <https://www.c-budejovice.cz/zivotni-pribeh-premysla-otakara-ii-cast-treti>. [cit. 2024-03-07].

Velká synagoga: *Visit Plzeň: Velké synagoga*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.visitplzen.eu/lokalita/velka-synagoga/>. [cit. 2024-03-07].

Zed' nářků v Jeruzalémě: *Kareta Tour: Západní zed' (Zed' nářků) a jeruzalémský chrám*. Online. Dostupné z: <https://www.karetatour.cz/pruvodce-po-izraeli/zapadni-zed-zed-narku-a-jeruzalemsky-chram.html>. [cit. 2024-03-07].

Modlení u Zdi nářků: *Země světa: Zed' nářků*. Online. 2022. Dostupné z: <https://zemesveta.cz/zed-narku/>. [cit. 2024-03-07].

Židé s jarmulkami: PAVLÁT, Leo. *Český rozhlas: Jarmulka, kapele, kipa. Židovská pokrývka hlavy*. Online. 2013. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/jarmulka-kapele-kipa-zidovska-pokryvka-hlavy-7995017>. [cit. 2024-03-08].

Ortodoxní žid s pejzy: *LIDOVKY.CZ: Desetitisíce ortodoxních židů demonstrovalo za oddělené školy*. Online. 2010. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/svet/desetitisice-ortodoxnich-zidu-demonstrovalo-za-oddelenne-skoly.A100617_160216_ln_zahranici_jv. [cit. 2024-03-08].

Voskovec a Werich: *Městská divadla pražská: značka V+W – kulturní ikona První republiky*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.mestskadivadlaprazska.cz/historie/jiri-voskovec-a-jan-werich/>. [cit. 2024-03-08].

Kapitola: Křesťanství

Mapa ukazující procentuální zastoupení křesťanů ve světě: *Wikipedie: Zastoupení křesťanství podle jednotlivých zemí*. Online. 2010. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Křesťanství#/media/Soubor:Christianity_percentage_by_country_\(2008\).png](https://cs.wikipedia.org/wiki/Křesťanství#/media/Soubor:Christianity_percentage_by_country_(2008).png). [cit. 2024-03-15].

Trojedinost Boha: TRNKA, Karel. *A Slovo se stalo tělem: Co je to Trojice? Je trojedinost biblická?* Online. 2017. Dostupné z: <https://www.slovo-pravdy.cz/2017/03/20/co-je-to-trojice-je-trojedinost-biblicka/>. [cit. 2024-03-15].

Výklad čísla 666: *Dust Off The Bible: The Mark of the Beast (666) Is A Reference To Nero Caesar*. Online. 2023. Dostupné z: <https://dustoffthebible.com/Blog-archive/2023/09/05/the-mark-of-the-beast-666-is-a-reference-to-nero-caesar/>. [cit. 2024-03-15].

Konstantin I. Veliký: *Wikipedie: Gaius Flavius Valerius Constantinus*. Online. 2013. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Konstantin_I._Veliký#/media/Soubor:0_Gaius_Flavius_Valerius_Constantinus_-_Palatino.JPG. [cit. 2024-03-15].

Mapa zobrazující misionářské cesty sv. Pavla: *Online knihovna Strážné věže: Křesťanství se šíří*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://wol.jw.org/cs/wol/d/r29/lp-b/1102003114>. [cit. 2024-03-15].

Mons. Jan Graubner: *OVČÁČIK, Zdeněk. Arcibiskupství olomoucké: Mons. Jan Graubner*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.ado.cz/mons-jan-graubner/>. [cit. 2024-03-15].

Slepá mapa ČR: *ZEMEPIS.COM: Slepá mapa krajů ČR s krajskými městy*. Online. ©2002–2024. Dostupné z: <http://www.zemepis.com/smkrajem.php>. [cit. 2024-03-15].

John Wycliffe: *Wikipedie: File: Jwycliffejmk.jpg*. Online. 2008. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Viklef#/media/Soubor:Jwycliffejmk.jpg. [cit. 2024-03-15].

Jan Hus: SOUČKOVÁ, Kateřina. *IROZHLAS: Před 604 lety byl upálen Mistr Jan Hus. ,Způsob popravby byl symbolický, říká historička středověku*. Online. 2019. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/mistr-jan-hus-upaleni-kostnice-upaleni_1907060801_pj. [cit. 2024-03-15].

Dekret kutnohorský: DUDEK, Karel. *NÁŠ REGION: Dekret kutnohorský před 610 lety málem zlikvidoval Karlovu univerzitu. A zasadil se o to i Jan Hus!* Online. 2019. Dostupné z: <https://nasregion.cz/dekret-kutnohorsky-pred-610-lety-malem-zlikvidoval-karlovu-univerzitu-a-zasadil-se-o-to-i-jan-hus-81474/>. [cit. 2024-03-15].

Husitský kalich: *Mind Map: Husitství*. Online. 2022. Dostupné z: <https://www.mindomo.com/mindmap/husitstvic51f6f48a09145edbb8e07831334a988>. [cit. 2024-03-15].

Martin Luther: *Lucas Cranach I – Martin Luther (1529), St. Anna in Augsburg*. Online. 2019. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther#/media/Soubor:Lucas_Cranach_I_-_Martin_Luther_\(1529\),_St._Anna_in_Augsburg.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther#/media/Soubor:Lucas_Cranach_I_-_Martin_Luther_(1529),_St._Anna_in_Augsburg.jpg). [cit. 2024-03-16].

Jan Kalvín: *Wikipedie: Portrait of John Calvin (1509–1564)*. Online. 2019. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Kalvín#/media/Soubor:John_Calvin_Museum_Catharijneconvent_RMCC_s84_cropped.png. [cit. 2024-03-16].

Jindřich VIII.: *Wikipedie: Portrét Jindřicha VIII. od Hanse Holbeina mladšího (cca 1537)*. Online. 2013. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Jindřich_VIII._Tudor#/media/Soubor:After_Hans_Holbein_the_Younger_-_Portrait_of_Henry_VIII_-_Google_Art_Project.jpg. [cit. 2024-03-16].

Martin Luther Wittenberg: POLÁK, Pavel. *IROZHLAS: 500 let od textu, který změnil svět. 95 tezí Martina Luthera zažehlo reformaci křesťanské církve*. Online. 2017. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/luther-reformace-krestanstvi-500-let-wittenberg-kostel-95-tezi_1710311600_mls. [cit. 2024-03-16].

Eucharistie: *Římskokatolická farnost loket: Eucharistie, mše svatá*. Online. 2024. Dostupné z: <https://farnostloket.cz/eucharistie/>. [cit. 2024-03-16].

Papež František: BAŤKOVÁ, Kateřina. *Dobry Zpravy: Papež František – muž několika prvních míst*. Online. 2017. Dostupné z: <https://dobryzpravy.cz/papez-frantisek-muz-nekolika-prvnich-mist/>. [cit. 2024-03-16].

Kostel sv. Gorazda: *Olomouc Tourism: Kostel sv. Gorazda*. Online. 2024. Dostupné z: <https://tourism.olomouc.eu/mista/kostel-sv-gorazda/>. [cit. 2024-03-16].

Patriarcha Bartoloměj I.: *Wikipedie: Současný patriarcha Bartoloměj I*. Online. 2007. Dostupné

z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Konstantinopolský_patriarchát#/media/Soubor:Bartolomew_I.jpg. [cit. 2024-03-16].

Pravoslavný kříž: *Wikipedie: osmikonečný (ruský pravoslavný)*. Online. 2010. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pravoslavný_kříž#/media/Soubor:OrthodoxCrossblack.svg. [cit. 2024-03-20].

Ichthus: *Wikipedie: Ichthus.svg*. Online. 2006. Dostupné z: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ichthus.svg>. [cit. 2024-03-20].

Kapitola: Islám

Mapa rozložení islámu: *Wikipedie: File: World Muslim Population Map.png*. Online. 2018. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:World_Muslim_Population_Map.png. [cit. 2024-03-24].

Obraz Mohameda: ČERNÝ, Jakub. *CNN PRIMA NEWS: Profesorka v USA ukázala studentům obraz proroka Mohameda. Univerzita ji vyhodila*. Online. 2023. Dostupné z: <https://cnn.iprima.cz/profesorka-v-usa-ukazala-studentum-obraz-proroka-mohameda-univerzita-ji-vyhodila-197894>. [cit. 2024-03-24].

Mapa sunnitě a šíité: *Wikipedia: File: Islam by country.png*. Online. 2022. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Islam_by_country.png. [cit. 2024-03-24].

Mapa šíření islámu: *Wikipedia: Age of the Caliphs*. Online. 2003. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Islámská_expanze#/media/Soubor:Age_of_Caliphs.png. [cit. 2024-03-24].

Bitva u Vídně: ŠAJTAR, Jaroslav. *REFLEX: Bitva u Vídně v roce 1683 odrazila invazi Turků do Evropy i díky 130 let stavěným pevnostem*. Online. 2018. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/galerie/historie/97513/bitva-u-vidne-v-roce-1683-odrazila-invazi-turku-do-evropy-i-diky-130-let-stavenym-pevnostem?foto=1>. [cit. 2024-03-24].

Modrá mešita: *Turecko.svetadily.cz: Modrá mešita v Istanbulu*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://turecko.svetadily.cz/istanbul/clanky/Modra-mesita-v-Istanbulu>. [cit. 2024-03-24].

Muslimská svatba: HALOUSKOVÁ, Adriana. *Svatbení: Jak probíhá muslimská svatba? Tradice, zvyky a zajímavosti*. Online. 2024. Dostupné z: <https://svatbeni.cz/jak-probiha-muslimska-svatba/>. [cit. 2024-03-24].

Černý kámen v Mekce: HILL, Brian. *ANCIENT ORIGINS: The Kaaba Black Stone: A Holy Stone from Outer Space?* Online. 2020. Dostupné z: <https://www.ancient-origins.net/artifacts-other-artifacts/kaaba-black-stone-holy-stone-outer-space-003661>. [cit. 2024-03-24].

Zelený dóm: SIRIVASTAVA, Pratyus. *Zamzam.com: Green Dome: The History, Design, Highlights And Facts*. Online. 2022. Dostupné z: <https://zamzam.com/blog/green-dome/>. [cit. 2024-03-24].

Skalní dóm: *Cmundo: Jeruzalémský Skalní dóm z roku 691 zdobí krásně propracovaná mozaika*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.mundo.cz/foto/jeruzalemsky-skalni-dom-z-roku-691-zdobi-krasne-propracovana-mozaika>. [cit. 2024-03-24].

Kaligrafický ornament: *Wikipedia: Kaligrafický ornament na kachli zdobící obvod stěny*. Online. 2015. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Islámská_ikonografie_a_symbolika#/media/Soubor:Tile_panel_with_Qur'anic_Doris_Duke_Foundation_for_Islamic_Art_accession_48.423.JPG. [cit. 2024-03-24].

Mapa světa: *Hotelove.cz: Slepá mapa světa – Výběr nejlepších map ke stažení* [online]. Dostupné z: <https://hotelove.cz/slepa-mapa-sveta/>. [cit. 2024-03-24].

Kapitola: Hinduismus

Mapa rozložení hinduismu: *Wikipedia: File: Countries by percentage of adherents to Hinduism.svg*. Online. 2023. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Countries_by_percentage_of_adherents_to_Hinduism.svg. [cit. 2024-03-25].

Vlajka Indie: *Wikipedia: File: Flag of India.svg*. Online. 2024. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Indická_vlajka#/media/Soubor:Flag_of_India.svg. [cit. 2024-03-25].

Védy: *Namaste – vedy. cz: Védy*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.namastevedy.cz/index.php/vedy>. [cit. 2024-03-25].

Trimurti: *Myth and Folklore Wiki: Trimurti*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://mythus.fandom.com/wiki/Trimurti>. [cit. 2024-03-25].

Sansára: *Wikipedia: File: The wheel of life, Buddhism Bhavachakra.jpg*. Online. 2014. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_wheel_of_life,_Buddhism_Bhavachakra.jpg. [cit. 2024-03-25].

Domácí hinduistická svatyně: *Prabhupád Bhavan: Govardhana Púdzá*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://bhavan.cz/foto/govardhana-pudza#&gid=1&pid=1>. [cit. 2024-03-25].

Hinduistický mandir v Dillí v Indii: *Franks travelbox: Swaminarayan-Tempel Akshardham in Delhi, Indien*. Online. ©2024. Dostupné z: https://franks-travelbox.com/asien/indien/swaminarayan-tempel-akshardham-in-delhi-indien/#google_vignette. [cit. 2024-03-25].

Sadhijové: *Ckmundo: Sádhuové – svatí muži sedící před chrámem Pashupatinath*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.mundo.cz/foto/sadhuove-svati-muzi-sedici-pred-chramem-pashupatinath>. [cit. 2024-03-25].

Hanumán: *SÍTÁ RÁMA OM DŽAJ HANUMÁN HARÉ RÁMA RÁMA RÁM SÍTÁ RÁMA RÁMA RÁM*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.gajatri.net/pisne/sitaramaom.html>. [cit. 2024-03-25].

Agni: RATH, Sanjay. *Sanjay Rath Vedic Astrology & Spirituality: Agni: The holy fire*. Online. 2011. Dostupné z: <https://srath.com/spirituality/mantra/agni-the-holy-fire/>. [cit. 2024-03-25].

Ganéša: *OM GANÉŠA OM GANÉŠA OM GANÉŠA OMKÁRA OM GAM GANAPATAJÉ NAMAHA*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.gajatri.net/pisne/omganesa.html>. [cit. 2024-03-25].

Gándhí: *Wikipedia: Studio photograph of Mahatma Gandhi, London, 1931*. Online. 2019. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Mahatma_Gandhi#/media/File:Mahatma-Gandhi,_studio,_1931.jpg. [cit. 2024-03-25].

Kapitola: Buddhismus

Mapa rozložení buddhismu: *Wikipedia: Percentage of Buddhists by country, according to the Pew Research Center*. Online. 2023. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Buddhism_by_country#/media/File:Countries_by_percentage_Buddhist-Pew_Research_2010.svg. [cit. 2024-03-26].

Šíření buddhismu: *Šíření Buddhova učení*. Online. ©2024. Dostupné z: <http://web.quick.cz/libor.valek/knihovna/bk02ch01s02.html>. [cit. 2024-03-26].

Wat Benchamabophit, Thajsko; Wat Rong Khun, Thajsko: AHNEOVÁ, Anna. *WORLD NEWS 24: 20 nejkrásnějších buddhistických chrámů na světě*. Online. 2020. Dostupné z: <https://www.wn24.cz/20-nejkrasnejsich-buddhisticky-chramu-na-svete/>. [cit. 2024-03-26].

Socha Buddhy v Indii: *Wikipedia: File: Large Buddha Statue in Buddha Park, Ravangla.jpg*. Online. 2018. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Tibetský_buddhismus#/media/Soubor:Large_Buddha_S_tatue_in_Buddha_Park,_Ravangla.jpg. [cit. 2024-03-26].

Palác Potála: *Wikipedia: File: Potala palace24.jpg*. Online. 2009. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Palác_Potála#/media/Soubor:Potala_palace24.jpg. [cit. 2024-03-26].

Současný dalajláma: *Wikipedia: Současný 14. dalajláma Jeho Svatost Tändzin Gjamccho*. Online. 2012. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Dalajláma#/media/Soubor:Dalailama1_20121014_4639_\(8089285536\).jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Dalajláma#/media/Soubor:Dalailama1_20121014_4639_(8089285536).jpg). [cit. 2024-03-26].

Slunečník: *Wikipedia: File: 8signs-DUK.svg*. Online. 2014. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Aštamangala#/media/Soubor:8signs-DUK.svg>. [cit. 2024-03-26].

Ryby: *Wikipedia: File: 8signs-SERNYA.svg*. Online. 2008. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Aštamangala#/media/Soubor:8signs-SERNYA.svg>. [cit. 2024-03-26].

Váza: *Wikipedia: File:8 – Signs BUMPA.svg*. Online. 2014. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Aštamangala#/media/Soubor:8-Signs BUMPA.svg>. [cit. 2024-03-26].

Lotos: *Wikipedia: File:8 – Signs PADMA.svg*. Online. 2015. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Aštamangala#/media/Soubor:8-Signs PADMA.svg>. [cit. 2024-03-26].

Pravotočivá mušle: *Wikipedia: File: Ashtamangala right whorl conch.svg*. Online. 2008. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Aštamangala#/media/Soubor:Ashtamangala_right_whorl_conch.svg. [cit. 2024-03-26].

Nekonečný uzel: *Wikipedia: File:8signs-PELBEU.svg*. Online. 2014. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Aštamangala#/media/Soubor:8signs-PELBEU.svg>. [cit. 2024-03-26].

Vítězný prapor: *Wikipedia: File: 8signs-GYALTSEN.svg*. Online. 2014. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Aštamangala#/media/Soubor:8signs-GYALTSEN.svg>. [cit. 2024-03-26].

13. 3 Seznam zdrojů QR kódů v učebnici

Šintoismus: *Japonsko.info: ŠINTOISMUS*. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.japonsko.info/sintoismus.php>. [cit. 2024-03-26].

Židovské pogromy ve středověku: HRDINA, Jan R. *100+1: Židovské pogromy ve středověkých českých zemích*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/zidovske-pogromy-ve-stredovekych-cechach>. [cit. 2024-03-26].

David a Goliáš (píseň): *YouTube: Jan Werich – David a Goliáš*. Online. 2012. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=AVAZ4M13gWA>. [cit. 2024-03-26].

Jan Viklef: HOLUBOVÁ, Tereza. *MEMENTO HISTORIA MAGAZÍN O DÁVNÉ A JEŠTĚ DÁVNĚJŠÍ HISTORII: Jan Viklef: kdo byl muž, který inspiroval Husa i Luthera?* Online. 2022. Dostupné z: <https://www.memento-historia.cz/clanek/231/jan-viklef-kdo-byl-muz-ktery-inspiroval-husa-i-luthera>. [cit. 2024-03-26].

Velikonoční symboly: KAULFUSS, Ilona. *MAGAZÍN DEZERT ART: Obětní beránek a rozklovaná hrud' pelikána. I to jsou symboly Velikonoc*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.dezert.art/krestanske-symboly-velikonoc/>. [cit. 2024-03-26].

Bitva u Vídně 1683: ŠAJTAR, Jaroslav. *REFLEX: Bitva u Vídně v roce 1683 odrazila invazi Turků do Evropy i díky 130 let stavěným pevnostem*. Online. 2018. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/historie/89848/bitva-u-vidne-v-roce-1683-odrazila-invazi-turku-do-evropy-i-diky-130-let-stavenym-pevnostem.html>. [cit. 2024-03-26].

Lámaističtí mniši: JELÍNKOVÁ, Barbora. *100+1: Příběhy buddhistických tradic a rituálů: Co se děje za zdmi paláce Potála*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/pribehy-buddhistickych-tradic-ritualu-co-se-deje-za-zdmi-palace-potala>. [cit. 2024-03-26].

13. 4 Seznam ostatních zdrojů použitých v učebnici

Citáty slavných osobností: Buddha citáty. Online. ©2024. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/buddha/>. [cit. 2024-03-29].

Ckmundo: Buddhismus. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.mundo.cz/buddhismus>. [cit. 2024-03-29].

E-islam: Účel stvoření lidstva a důvod jeho bytí. Online. 2012. Dostupné z: <https://www.e-islam.cz/ucel-stvoreni-lidstva-a-duvod-jeho-byti/>. [cit. 2024-03-29].

FIRST CLASS: 10 Buddhových myšlenek, které dokážou změnit celý den. Online. ©2024. Dostupné z: https://firstclass.cz/2023/10/10-myslenek-buddhy-ktere-dokazou-zmenit-cely-den-2/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw5ImwBhBtEiwAFHDZx77Ws3dwgtZEnwPMZZCoSw46YSHdbM_CvIsnBMFM-p9ZRX9LQ1h9mhoCqVQQA_vD_BwE. [cit. 2024-03-29].

HERTL, David. *Český rozhlas: Gándhí. Mírotvůrce, který nikdy nedostal Nobelovu cenu*. Online. 2021. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/gandhi-mirotvurce-ktery-nikdy-nedostal-nobelovu-cenu-7174805>. [cit. 2024-03-29].

Husité: Čtyři artikuly pražské (1420). Online. 1998–2022. Dostupné z: <https://husitstvi.cz/historie/dobove-dokumenty/ctyri-artikuly-prazske-1420/>. [cit. 2024-03-29].

Wikipedie: Islámská ikonografie a symbolika. Online. ©2024. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Islámská_ikonografie_a_symbolika. [cit. 2024-03-29].

Wikipedie: Křesťanské symboly. Online. ©2024. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Křesťanské_symboly. [cit. 2024-03-29].

YouVersion: EXODUS 14. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.bible.com/bible/15/EXO.14.B21>. [cit. 2024-03-29].

YouVersion: Matouš 16:18. Online. ©2024. Dostupné z: <https://www.bible.com/cs/bible/15/MAT.16.18.B21>. [cit. 2024-03-29].